

ՄԻՈՂ

ԱՄԱԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱԽԻՐԱԿԱՆ

ԳԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆԻԹԵՒԻՆ ԵՐԱՒԱՆՆԵՄԻ ՀԱՅ ԳԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

Ի. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՀՐԶԼՆ 1946

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM — PALESTINE

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Երև
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	
— Մայր.	ԽՄԲ. 145
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— Համեղդարութեան համար.	ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏ 149
— Խօսքեր երջանկութեան մասին.	ԹԵՂԱՆ. Տ. ԳԱԶԱՋԵԱՆ 153
ԵԿԵՂԵՑԱՊԱՏՄԱԿԱՆ	
— Էջմիածին եւ Սիս.	Ն. Վ. Պ. 155
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ	
— Տունը.	ԵՂԻՎԱՐԴ 161
ՀԻՆ ԵՋԵՐ	
— Ողբ մայրաքաղաքին Կաթայու.	Հրառ. Ն. Վ. ՅՈՎԱԿԱՆ 163
ԲԱՆԱՍՏՐԱԿԱՆ	
— 1695-ի հայերէն առաջին տպագիր քարտէս.	Կ. Բ. 165
ՎԵՋՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ	
— Արաբական ազդեցութիւնը հայերէնի վրայ.	ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ 168
Ազգային-եկեղեցական ժողով գումարեղու յատուկ կանոնադրութիւն.	172
Արձանագրութիւններ Ազգային-եկեղեցական ժողովի.	174
Ձեռնագրութիւններ՝ Ս. Աթոռոյս հովանւոյն տակ.	176
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ	
— Այցելութիւնք.	176

Սիոնի Խմբագրութիւնը իր ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Քէլէքէլեան ընտանիքի ըղոր անդամներուն՝ Սիոնի Գահիրէի գործակալ Պր. Մ. Քէլէքէլեանի յանկարծական մահուան առթիւ, որ տեղի ունեցած է 8 Յուլիս 1948-ին: — Կը հայցենք երկնային մխիթարութիւն իր պարագաներուն եւ հանգիստ՝ պատուական ննջեցեալի հոգիին:

“ՍՐԺՈՆ” ԿԸ ՆՈՒՒՐԷ

Երևանահիմն՝ Տիար Յովհաննէս Դալայեան՝ Տիար Գրիգոր Դալուսեանին (Նիւ Եօք):

ԲԱԺՆԵԳԻՆ

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեկիսն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շրիլն 6 կամ մէկ ու կէս Ամերիկեան Տօլար:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ *Rédaction de la Revue Arménienne SION*

Patriarcat Arménien, Jérusalem-Palestine

Ս Ի Ո Ն

Ի. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1946

« ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ »

8-9

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՍԱՅՐԸ

Կինը՝ որուն վերափոխման յիշատակն է որ կը տօնենք նորէն, ամէնէն ազնուական, խոնարհ և սուրբ կինն է մարդկային պատմութեան: Ան՝ որ ոսկի սափորը եղաւ երկնային մանանային, և տաճարը լոյսին և որուն շնորհիւ կինը իրական արժանիքի մը բարձրացաւ և ունեցաւ իր տեղն ու դերը մարդկային քաղաքակրթութեան մէջ:

Սակայն Ս. Կոյսին ստորոգական բոլոր յորջորջումները — Աստուածածին, Ամենօրնեայ կոյս, տակաւին «Մարմնատեսիլ քերովբէ», «Երկնաւոր արքայունի» և նման խորհրդապաշտ բանաստեղծական մակդիրները, ամէնքն ալ, թէև ճշմարիտ եւ իրական վերագրումներ անշուշտ, կուզան ամբողջացնելու եւ խորացնելու գերազանց Մայրը Ս. Կոյսին մէջ, «Ձկայ ինծի համար աւելի գեղեցիկ պատկեր, կ'ըսէր ռուս մեծ գրագէտն ու իմաստասէրը, քան մանուկն իր թեւերուն մէջ ունեցող Մայրը»: Յիսուս մանուկը գրկած Ս. Կոյսին պատկերը զոր մեր խորաններուն վրայ կը պահենք շարունակ, ոչ միայն խորհրդանկարն է մայրական առաքինութեան տիպար կնոջ, զոր մեր կրօնքը իբրեւ հանապազօրդ դաս կ'աւանդէ մեզի, այլ է նաև ամէնէն գեղեցիկ և սրտառուչ պատկերը կանացի գեղեցկութեան և խորհուրդին:

Ս. Կոյսը ամէն բանէ աւելի, գերազանց և տիպար մայրը եղաւ: Ծըշմարիտ մայրը ան է՝ որ կը հաւատայ թէ իր երկունքին պտուղը Աստուծոյ իրեն յանձնուած աւանդ մըն է, առաջին վայրկեանէն իսկ արդէն Աստուծոյ շունչով և անոր իմաստութեան և բարութեան շնորհներովը օծուն. և որ կը մտածէ, հետեաբար, թէ իր պարտականութիւնն է ջանալ հսկել և հոգածու լինել այն շնորհներուն, որոնց զարգացումովը իր զաւակը պիտի կարենայ հառնիլ իրեն նախասանմանուած կոչումին, դէպի աստուածային կատարելութեան ճակատադիրը, որ նպատակն է ամէն մարդկային կեանքի:

Մտածել լրջօրէն ուրեմն, թէ աստուածային եղելութիւն մըն է որ տեղի կ'ունենայ ամէն անգամ որ մարդկային ծնունդ մը կը զուարթացնէ տան մը մթնոլորտը, թէ մարդէն կախում ունի արդիւնազործել կամ եղծել այդ իրողութեան գեղեցկութիւնը. և թէ ամէնէն աւելի մօր պաշտօնն ու պարտականութիւնն է թոյլ չտալ որ խաթարուի այդ կոչումը իր զաւակի հոգիին մէջ:

Թէ այսպիսի մայր մը եղաւ Մարիամը, աւետարանն է որ կը ցուցնէ մեզի: Ան՝ առաջին վարկեանին իսկ գիտցաւ երկնքի կամքը կարգալ իր աստուածային գաւկին ծննդեան բացառիկ պարագաներուն մէջ: Երկուդած մտասեւեռումով հետեւելով այն բոլոր իրադարձութիւններուն, որոնք տնօրինուեցան անոր շուրջ, խանձարութեն սկսեալ մինչև ոտքը Գողգոթայի: Եթէ Յիսուս զի՛աճէր և կը զօրանար իմաստութեամբ և հասակաւ, իր մօրը բարի սրտին, սուրբ կենցաղին և մաքուր նկարագրին ազդեցութիւնն ալ կը զործակցէր Հոգւոյն, իր մէջ զարգացնելու համար Աստուծոյ և մարդոց շնորհներովը հաւասարապէս զարգարուած գերազոյն էակի մը կատարելութիւնը: Տարիներու հետ աւելի լուսաւորուեցան իր մէջ այդ խորհուրդը իր գաւկի նկատմամբ, և առանց տարուելու մարդկային նկատումներէ բաժնեց իր գաւկին ճակատագիրը, դիւցազնական աբիւթեամբ դիմաւորեց վիշտը, որ իբրեւ հաւաոր սուր մը կ'անցնէր իր սրտէն: Ո՛րքան ցանցաւ է սակայն թիւը երջանիկ մայրերուն, որոնք կրցած ըլլան իրենց սիրասուն գաւկին առաջին ժպիտին մէջ կարգալ մարմնոյ և հոգւոյ ազդեցութենէն գերիվեր տնօրէնութեան մը խորհուրդը, անմահ ապագայի մը կոշումը:

Պատմական իրողութիւն է որ յոյներու գերագանցօրէն իմացապաշտ և Հռովմայեցիներուն ալլամբոթօրէն ուժապաշտ ազդեցութիւններուն տակ Քրիստոնէութիւնը ի վերջոյ թերեւս ենթարկուէր անոնց քայքայիչ թելադրանքներուն, Եկեղեցին բաժնելով կրկններու, ուր միտքն ու մարմինը պիտի ըլլային տիրապետող: Ս. Մօր պաշտամունքը այն գերազանց հոգեկան միջավայրը եղաւ, ուր այդ երկու հօր հոսանքները կորսնցուցին իրենց բռնութիւնը, ձուլուելու համար սիրոյ գերագոյն բխումի մը մէջ, որ կուգար աստուածային մօրմէն: Մայրն էր որ կը բարձրանար ոչ միայն քաղաքակրթութեան՝ այլ նաև հոգեոր արքայութեան: Ս. Կոյսի պաշտամունքը տակաւին ծնունդ պիտի տար Միջին դարու ասպետական կարգերուն, որոնց գերագոյն իտէալը եղաւ իրենց պաշտպանութեան ներքեւ առնել կինը, այդ բիւրեղ ու բխրուն էակը:

Քրիստոնէական քաղաքակրթութեան մէջ կիններու մօլտքը և անոնց բերած բաժինը Ս. Կոյսին կը տարտինք առաւելապէս: Մանօթ իրողութիւն է ամենուս համար թէ քրիստոնէութենէն առաջ կինը ազատ անձնաւորութիւն մը չէր իր ուրոյն ճակատագրին և գերին սահմանուած: Աթէնք և Հռոմ, հին քաղաքակրթութեան երկու մեծ ոստաններ, իրենց ամէնէն փայլուն շրջանին իսկ բացառութիւններ չեղան այս մասին: Քրիստոնէութիւնը սրբազրեց այս մտածումը, և բարձրացուց կինը, ներմուծելով մարդկային քաղաքակրթութեան մէջ աստակ և կենսունակ ոյժ մը: Ու չէր ալ կրնար այսպէս չընել, վասնզի քրիստոնէութեան ոգիին և պահանջներուն և կնոյ ներքին արժէքներուն միջև կային երջանիկ հանգիստութիւններ, որոնք գիրար կը լրացնէին, որոնք իրարմով կըրնային ըլլալ այն ինչ որ եղան:

Քրիստոնէական կրօնի մարտիրոսագրութեան մէջ, մեծ է փաղանգը սըրբուհիներու, որոնք երկնքի ճամբուն վրայ և յոյսին մէջ այնքան գեղեցկացան, վերածելով իրենց անարգ ածուխը նորին կրակի: Երկուսն ալ սրբամանդի: Մեր կրօնի սուրբերու կարեւոր մասը կաններէ կ'ազդեցանայ: Այս պարագան կը բաւէ ճշտելու կնոյ դերը և իրեն եղած զորքին լիաւատ հատուցումը քրիստոնէու-

թեան, Բուրբ մեծ կրօններու ձգտումն է եղած նորոգել մարդկային բարոյականը, անով դիւրացնելու համար մարդկային յառաջդիմութիւնը: Բարոյական վերանորոգումը կը սկսի սակայն օճախէն, և ասիկա իրազործելու համար անհրաժեշտ է որ կինը տիրապետէ և աւանդապա՛նն ու ինսամակալը ըլլայ տունին: Կինը առաջին հաւատացեալը և մեծ ուսուցիչը եղաւ քրիստոնեայ տունէն ներս: Եղան մեծագոյն պահապաններ, և պահպանեցին քրիստոնէութեան զանձը: Հեթանոսները կը հրանային քրիստոնեայ կնոջ վրայ, ու հեթանոս իմաստասէրը, զմայելով իր քրիստոնեայ աշակերտներուն ուշիմ և ազնիւ հոգիի շնորհներուն վրայ, զորս կը համարէր արդիւնք իրենց առանին կրթութեան, կ'աղաղակէր լինել հրաշալի մայրեր կան այս քրիստոնեայ կիներուն մէջ:

Վերափոխումը Ս. Կոյսին՝ պանծացումն է այս բոլորին: Իր այս աշխարհի գերեզմանը բացուելէն, և իր երկինք վերափոխուելէն առաջ, ան իր գերութեան և նուաստութեան գերեզմանէն հանեց կինը՝ իր այժմու վիճակին բերելու: Խորունկ մեծարանքը հանդէպ Սուրբ Կուսին եղած է ընդհանուր, քրիստոնէական առաջին դարերէն ի վեր: Զարմանալի չէ որ անոր մարմնոյն վերափոխման հրաշալի աւանդութիւնը առանց ոսկէ կասկածի ընդունուի քրիստոնէական եկեղեցիէն: Այդ աւանդութիւնը սիրելի է անոր համար մանաւանդ՝ վասն զի խորունկ ուսուցում մը ունի իր մէջ: Ան՝ աստուածացումն է պարկեշտութեան, մաքրութեան, խոնարհութեան, սրբութեան, մաքուր կուսութեան և մանաւանդ Մայրութեան: Առանց Հռովմէական եկեղեցւոյ չափազանցութեան, Հայ եկեղեցւոյ սրբազան երգիչներուն համար Ս. Կոյսը ներշնչաբան մը եղած է բանաստեղծական գեղեցիկ թո՛ղիքներու: Մովսէս քերթող, Շնորհալին, Նարեկացին և ուրիշներ, ներշնչուած տողերով ներբողած են առաքինութեանց՝ մարմնացում եղող այս կինը: «Մեծացուցե՛՛ շարականները զոհար ներբողներ են ի պատիւ Աստուածածնի, և հայ Տաղարանը լեցուն է անոր ձօնուած անոյշ տաղերով:

Հայ ժողովուրդը և հայ կինը մասնաւորապէս ջերմ պաշտամունք ունին Աստուածամօր հանդէպ, և ասիկա շատ հաւանական է որ իր առհաւական պատճառները ունի: Հեթանոս հայութիւնը երկու հազար տարիներ ամուր բռնած էր կուսամայր Անահիտին հաւատքը իբրեւ «մայր ամենայն զգաստութեանց»: Կնոջ հանդէպ հեթանոս հայութեան հոգեկան և ընկերային կեանքի խորքին մէջ անուցուած այս կարգի բարձր գաղափարական մը՝ ամենագորաւոր ազգակիներէն մին պիտի ըլլար մեր մէջ քրիստոնէական կրօնի նուաճումներուն, կնոջ բարձրացման, և Ս. Կոյսին բերուած սրտանուէր յարգանքին:

Հայ կինը և հայ մայրը քրիստոնէական կրօնի լոյսին մէջ աւելի գեղեցկացան, և սրբութեան ու առաքինութեան շնորհներով պսակեցին իրենց անձն ու գործը՝ իբրեւ աւանդապահ: Իբրեւ նահատակ և իբրեւ մայր: Հայը ուշադրաւ ինքզինքը պաշտպանելու գործին մէջ, հայ կինն ու մայրը հերոսուհիներ եղան գոյութեան այս պայքարին: Վարդանանց կրօնական և ազգային գոյամարտին յաջորդող ոգեկան և բարոյական լքումի և կոպիտ նիւթապաշտութեան օրերուն, երբ ամէն ինչ կրնար ծախուիլ կտոր մը փառքի և հաճոյքի, մեր նորաբոյս մտքի և հոգիի նշխարներու գերագոյն աւանդապահները եղան կիներ և արժանացան Եղիշէի ներբողին: Իբրեւ մայր դարձեալ, իրեն նմանը չունի հայ կինը:

Մեր մեծագոյն փառքերուն՝ Ներսէսներու, Վարդաններու, Վահաններու և Աշոտներու վրայ մեր հիացումներու և դրուատիքներու պարագային, քիչ անգամ կ'անդրադառնանք այդ արժէքները մեզի ընծայող հայ մայրերուն: Մեծ եղած է իր մասնակցութիւնը ընտանեկան, ընկերային, բարեգործական և նոյն իսկ քաղաքական բոլոր ասպարէզներում: Մեր պատմութեան և մեր արժէքներու հաշուեկշիռն մէջ արդար և լրիւ ցուցուած չէ տակաւին հայ կնոջ դերը և գծուած անոր գեղեցիկ պատկերը: Ատիկա կարելի է միայն երբ օր մը գրուի հայ հոգիի քաղաքակրթութեան պատմութիւնը: Սակայն այն չի կրնար գրուիլ ոչ միայն մեր՝ այլ բովանդակ աշխարհի համար, որքան ատեն ի պատուի չեն հոգեկան այն յատկութիւնները որոնք կնոջական եղան, հեղութիւն, հնազանդ ողի, զոհողութիւն, սէր և սրբութիւն, և որուն այնքան մեծ տեղ ունին աւետարանին մէջ: Յիսուսէն առաջ յարգուած առաքինութիւնները զլսաւորաբար այրական էին, քաջութիւն, իմաստութիւն, ճշմարտութիւն և ոյժ, կարողութիւններ որոնք հակամէտ են իրենց ծայրայեղութեանը մէջ խախտել մարդկային հոգիի և քաղաքակրթութեան կշիռը: Աւետարանը յեղաշրջեց զանոնք, և անոնցմէ վեր դրաւ արժէքներ՝ որոնք առաւել քան կանանցի են, շեշտուած այրերէն աւելի կիներու մէջ:

Առանց քրիստոնէական հոգւով կրթուած կիներու և մայրերու գործակցութեան, Աւետարանի բարոյականն ու քաղաքակրթութիւնը շատ ետ պիտի մնացած ըլլային իրենց նուաճումներուն մէջ: Որքան աւելի ժողովուրդ մը կըրցած է ունենալ կնոջական մեծ և սուրբ դէմքեր իր պատմութեան պատկերասրահէն ներս, այնքան աւելի բարձր եղած է իր դիրքը ազգերու շարքին մէջ: Վերստին ք, ըսած է Տիկին Մոնմարսօն, զրեթէ բոլոր մեծ մարդիկ իրենց մայրը ունեցած են գերիվերայ կին մը: Քրիստոնէութիւնը պիտի չունենար իր Ոսկեբերանը, եթէ չլինէր Անթուզայի նման սքանչելի մայր մը:

Եւ եկեղեցին պիտի չունենար սրտոտ և մարդկօրէն իրաւ, ու մեղքերու ճամբով Աստուած գտնելու առաջնորդուած Օգոստինոսը եթէ չըլլար իր Մօնիքէ զմայելի մայրը:

Վերափոխման տօնը մեր միտքը պէտք է տանի անգամ մը ևս կնոջ առաքինութիւններուն և դերին, որոնց աննման տիպարը հանդիսացաւ Ս. Կոյսը, և կենդանի տաճարը Աստուծոյ փառքին:

ԻՄԲ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՀԱՄԵՂԲԱՅՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ձի միաբանեցե՛ղ զեկեղեցի... աղաչեմք:
(ժԱՄԱԳԻՐՁ)

Ինչ որ մեզ կանգ առնել կուտայ այս բառերուն առջև, անոր ետև եղող խորունկ երազն է բոլոր դարերուն: Ու այդ երազը՝ մէկ և ամբողջական եղբայրութիւն մը կերտելու փափաքն է մարդերուն: — Ապահովաբար այս պէտքն է եղած ըլլայ իմաստը աղայանքին, որով անձանսթ հայ մատենագիրը կը հրաւիրէ եկեղեցիները միանալու. ուրիշ խօսքով, իրագործելու ցանկալի համեղբայրութիւնը մարդոց:

Ու այդ հրաւէրը, տեղն է ըսել այսօր, կուգայ մեզի մեծ Հրաւիրողէն: Մարդերու մէջ այդ եղբայրութիւնը կարելի ընող Եկեղեցւոյ Հիմնադրէն:

* * *

Հին է մտահոգութիւնը, ժամանակին և անոր մէջ գոյութեան ելլող մարդերուն չափ. իսկ պէ՛տքը: Նոյնքան խորունկ և իրաւ: Պատմութիւնը վկայարանն է այս հաւաստումին:

Շատ են այդ կերպերը, և սակայն մենք պիտի զետեղենք զանոնք երեք գլխաւորներու ներքեւ, կարենալ հասնելու վերջին ու ամբողջական այն կերպին, որ խորունկ իմաստը է անձանսթ հայ մատենագրի փափաքին:

Առաջին, և թերեւս ամենանախնականը իր ձևին մէջ, բռնութեամբ, եղբայրութիւնը ստեղծելու կերպն է մարդերուն: Ամէնէն աւելի ցանքաղաքակիրթ և նկատուած դարերուն, ընկերութիւնը իրականութիւն կ'առնէր բռնապետ բազուկի մը ճրնչումին ներքեւ: Մարդեր իրարու քով կը բերուէին ակամայ, ապրելու համար ոչ թէ իրենց հոգեկան ազատ ըմբռնումներով, այլ իրենց պարտադրուած կերպերուն մէջ լուծուելու և քաղելու հոսանքին հետ, սարսափի ճամբով: Ասիկա բռնութեան եւ սարսափի

«եղբայրութիւնն է» որ նկարագրը եղաւ բռնապետական դարերու: — Կ'ըսեն, թէ, պատմութիւնը կը կրկնէ ինքզինքը, ճիշդ է հաւաստումը: Բաղաքակիրթ դարերու ալ ընդմէջէն, դժբախտութիւն է աւելցնել, հաստատումը կ'ընենք յաճախ համեղբայրութեան մը հասնելու այս կերպի իրագործման: Այս օր ալ նորէն, արիւնոտ հանգիպումներ մարդերու, անիրաւութեան և սխալ ըմբռնուած հատուածական պարտադրանքները հոգիներու վրայ, «նախնականութենէ» ելած, և քաղաքակիրթ, միջոցները կ'ըլլան կերտումին մեծ «Բարելուներն»: Վերագարծ դէպի նախնականութիւն, թէ անոր վերելուած քաղաքակիրթ օրերու մէջ: Իրողութիւնը այն է որ մարդիկ այսօր ալ, ինչպէս անցեալին, մէջ, կը ձգտին «եղբայրանալ», և այդ եղբայրութեան իրագործման համար իրեւ կարելի միջոց կը կիրարկեն ուժը:

Դարերու փորձառութիւնը սակայն չը կրցաւ իւրացնել քիչ մը անմարդկային սա կերպը համեղբայրութեան, վասնզի միտքը, որ անտեսն է իմացական լոյսին, և իր ընդունութեամբ իսկ անկաշկանդելի, չէր կրնար հանգուրժել անոր: Ձէր բաւեր միայն մարդերը իրարու քով բերել: Անհրաժեշտ էր աւելի պիլի հանգոյց մը, հանկրիճելու համար իրարու քով բերուած այդ մարդերը: Եւ ատիկա պիտի ըլլար ներքին համոզումի մը, և իմացուած համակերպութեան մը հանգոյցը: Բիրտ ուժը չկրցաւ ըմբռնել զազտ նիքը ներքին ազատ համոզումի հրաշքին, և շուտով պիտի տեսնէր արիւնի գնով շինած իր «համեղբայրութեան» չէնքին փուլ գումը: — Պատմութեան մէջ մեզի ծանոթ քաղաքական խլրտուիներ, ըմբռնութիւններ, — աւելի խոշոր բառով — մեծ յեղափոխութիւններ, արդիւնքն ու ապացոյցներ են վերի հաւաստումին:

Սակայն մարդիկ այս անգամ այդ փլուտակներուն վրայ կը բարձրացնեն նոր որակով չէնքը: Եւ ատիկա եղաւ հասարակաց մարտնչութեան, ուղիղ բառով մեկ եղբայրութեան չէնքը: Մարդեր, այս մտահոգութեամբ ստեղծեցին ու կը ստեղծեն տակաւին քաղաքակիրթութիւններ, եղբայրացըներու համար բոլոր մարդերը մտքով, մտքին մէջ: — Սա կերպը այս անգամ, աւելի իրական, աւելի ընդարձակ կ'ընէ այդ

եղբայրութիւնը, վասնզի միտք ոչ միայն կը միացնէ, նոյն շրջանին, այլ նաեւ անցնող դարերուն ալ մարդերը իրարու, իր ճամբով: Աւելին՝ ապագայի մարդերն ալ կ'ուզէ համախմբել, տեղ բանալով անոնց, իր շրջանակին մէջ: — Ու այդ շրջանակը մտքին, իր արտայայտութիւնը կը գտնէ կրթական և սոստատութիւններու մէջ, որոնք արդարեւ միութեան գործարաններն են մարդերու եղբայրութեան: Հոն սերունդ մը կը հաղորդակցի անցնալի մէջ յայտնուող մշակոյթի մեծ աշխատանքներուն, կը մտնէ անոնց մէջ, ու կը քալէ անոնց հետ անցեալի ամբողջ երկայնքին, հասնելու համար նոր օրերուն, որոնք անցման օղակը պիտի ըլլան շարունակելու նոյն նուաճումները, մտքին ընդմէջէն: Քաղաքակրթութիւնները, մարդերը «մտքի հրաշքով» եղբայրութեան մը մէջ բերելու ճիգեր են: Ու մտքի եղբայրութիւնը կ'ապրի մարդուն չափ, որքան ատեն որ անոնք կը մտածեն ու կը ստեղծեն: Իսկ բիրտ ուժի եղբայրութիւնը կը տէ գնութեան մէջ յայտնուող փոթորիկի մը չափ, որ մարդերն ու բնութիւնը կը սարսուռացնէ պահ մը, քիչ վերջ մարեւուն անցեալին մէջ:

Թէ՛ւ մտքի հաղորդակցութեամբ մարդերու մէջ եղբայրութեան մը հասնելու այս ճիգը աւելի հաստատուն, և խոր ունի հիմերը իր շէնքին, ու աւելի բախտաւորը, քան միւս կերպը, զարմանալի չէ որ մտքին տիրապետութիւնը և հետեւաբար անոր վերտած եղբայրութիւնը ըլլայ սակայն սահմանաւոր ու բաժան բաժան: Անոր համար՝ որ միտքը կնիքին ներքեւն է յաճախ մեր «նիւթականացած կառոյցին»: Խաչատուած կերպարանք մը կ'առնէ ան երբ կը միջամտէ զգացական ու վարիք բաժինը անոր:

Եւ այսպիսի սահմանադրւածներով յայտնուող եղբայրակերտ քաղաքակրթութիւնը ունի նաեւ իր մէջ մղուժը քանդելու, բզկիկ-բզկիկ ընելու, հալար արժէքներու գինով վերբերուած միութիւնը մարդերու: Քաղաքակրթութեան «բարիքները» այս կերպով կ'ըլլան նաեւ «չարիքները» անոր: Մարդերը իրարու քով բերող գաղափարները, իրարու դէմ ալ կը հանեն զանոնք: Երկերեսանի է անիկա և անգամահելի: Ու բոլոր իրագործումներն ալ անոր, նոյն կնիքով: Ճիշդ այս պատճառաւ մտքի միակ և

ամբողջական եղբայրութեան մը հաստատումը, չէ աւանդած պատմութիւնը մեզի: Բայց մենք գիտենք անկէ, որ շատ են թիւը մտքի եղբայրութիւններու: Քաղաքակրթութիւն մը չկայ այլ կան քաղաքակրթութիւններ: Կարելի չէ եղած բոլոր մարդերը միակ և համապարփակ մտածումի մը մէջ խմբել, գաղափարներ ու մտածումներ կան, և անոնց հետեւորդներ միայն:

Եթէ աւելի բախտաւոր որակեցինք մտքի եղբայրութիւնը դարերու և մարդերու կեանքով պայմանաւոր, աւելցնենք բաժան բաժան մտքի եղբայրութիւնը, դարերու և մարդերու կեանքով է պայմանաւոր:

Անիկա՝ դարձեալ վերաւոր է անկարող ամբողջական եղբայրութեան մը կերտումին: Բերել բոլորը, իրենց բիրտ ուժերովը և իմացական լսներովը իրարու քով, ներգաղանակել ու համաձուլել իրական համեալութիւնը մարդերու, նոյն և մի միութեան մը մէջ:

Ինչպէ՞ս կարելի ընել սակայն ատիկա. ուր բռնել տալ մարդերուն, իրականութիւնը այդ երազին: Դտնել կերպ մը ուժի ու մտքի, որ ըլլայ նաեւ անոնցմէ վեր: Ու այդ կերպը այս անգամ իր գործաւորները ունի հողիով մարդերուն մէջ: Բռնութեան և մտքի մարդերէն աւելի, այդ մարդիկն են արդարեւ, որոնք մարմնով ու մտքով բաժան բաժան մարդերը կրցան իրարու քով բերել նոր և ամբողջ միութեան մը, միւսներէն տարբեր նկարագրով եղբայրութեան մը մէջ, եւ ատիկա եղաւ հողիի համեմալութիւնը, որ իր մէջ կը համախմբէ ոչ միայն մեզի ծանօթ սա աշխարհին մարդերը, այլ մեզի անծանօթ ալ աշխարհի մարդերը:

Եթէ մէկը, իր իրագործումին համար ստուարացուց թիւը բիրտ սարսափներուն, և միւսն ալ հետամուտ եղաւ ստեղծելու նոր քաղաքակրթութիւններ. վերջինը՝ համեստ, բայց վեհազոյն կերպի մը մէջ գրաւ իր արտայայտութիւնը: Ու ատիկա եղաւ կրօնը: Հողիի մարդերը յայտնութիւնը ըրին կրօնքին ուր կը ձուլուի «պողպատը» բիրտ ուժին, և բաժինը մտքին, իրարու հետ: Կրօնքին մէջ՝ հողիի քաղցրութեան առջև կանգ կ'առնեն ամէն ինչ որ մարդկային է, և պայմանաւոր անով: Հողին իրմէ դուրս կը վանէ ամէն սահմանաւոր

կարելիությունները այս աշխարհին, վասն զի ինք անսահման է, Հոգին՝ չի կրնար հանդուրժել փճացումը, վասնզի ինք անսահման է, Հոգին՝ մարդերը մեկնեցն անկել թունաւորող շունչէն, աստուծոյնէն վեր կը մնայ, վասնզի ինք սիրել գիտէ միայն: Ուժով՝ աստուծոյնէն է: Միտքը ցուրտ, բայց հոգին՝ սէր է: Եւ սիրով մէկտեղուած մարդերն են որ կը կազմեն խաչալը բոլոր դարերուն: Խոր, իրաւ և ամբողջ, համեղբայրութիւնը բոլոր մարդոց:

Կրօնքն ալ հետեւաբար, այս ըմբռնութեամբ, իր խնկութեանը մէջ, ձգտում մըն է համեղբայրութեան: Եւ այդ կրօնքը, պէտք է ըսել այստեղ, Քրիստոնէութիւնն իսկ է, իր Յիսուսովը և առաքեալներովը, իր սուրբերովը ու մարտիրոսներովը:

Հոս պիտի առարկեն թերեւ, թէ հոգիի եղբայրութիւնն ալ վերաւոր է իր բաժանութեամբը, վասնզի նոյն այդ մարդերը ունին կրօններ, իրենց գործադրած սարսափներով, և ստեղծած քաղաքակրթութիւններուն թիւին չափ: Ժիւղ է իրողութիւնը, բայց սխալ՝ ճշմարտութիւնը անոր աստի: Իրաւ է որ պատմութիւնը իր դարեւրու փորձառութեամբ թուում կ'ընէ մեզի բիրտ ուժերու, որոնք տիրակալութիւններու իրենց յիշատակովը կ'ապրին մեր մէջ: Եւ մեծ մտքերու, որոնք հիմը դրած են քաղաքակրթութիւններու: Մինչդեռ մարդեր ունեցան կրօններ, բայց այդ բոլորին մէջէն, օր մը ունեցան իսկական կրօնքը իր ամբողջական յայտնութեամբ:

Այդ կրօնքը՝ մարդերուն՝ գերագոյն ճշմարտութեան յայտնութիւնն է: Աստուծոյ մարդանալը, և մարդուն Աստուածացումը: Ծանօթ բառով՝ Քրիստոնէութիւնը: Անոր հիմնադիրը եղաւ մեծագոյնը և իրաւը բոլոր հոգիի մարդերէն, վասնզի ինքն իսկ էր հոգին: Այդ հոգիի փրկութիւն խոստացաւ և զայն ալ բերաւ մարդերուն: — Բայց ի՞նչ է այդ փրկութիւնը: Մէկ բառ մը ունի անկեալ, Համեղբայրութիւն: Այդ փրկութիւնը ձեռքադատումն է մեղքէն, այսինքն՝ մարդերու մէջ եղբայրութիւնը անկարելի ընող, պայմաններէն: Փրկուիլ մեղքէն՝ հասնիլ է համեղբայրութեան: Քրիստոնէութիւնը փրկութեան կրօնն է, այսինքն մարդերու վերջին ու ամբողջական համեղբայրութիւնը, Քրիստոսի կենդանի անձին մէջ իրագործելի:

Բայց ո՞ր իրագործել ատկեալ, երբ, այսօր դարերով հեռու է Յիսուս, և մեր մտքի սահմաններէն ալ անդին՝ անընդհատ լընք մը բաժնուած է իր կենդանի անձը մեզմէ: Այսպէս մտածեն թերեւ անոնք՝ որոնք զրկուած են հոգիի լոյսէն: Յիսուս չէր կրնար հեռանալ, և չէ բաժնած իր կենդանի անձը, բոլոր դարերուն ալ մարդերէն: Յիսուս ժամանակին հետ տեղը կենդանի ցերեկայնութիւնը ունի մարդերուն մէջ: Միշտ անող ու մշտ նորոգւողը, ու ատկեալ եկեղեցին է. մարդերուն աչքին՝ շօշափելիացած անձը Քրիստոսի, Եթէ բռնապետները կը կազմակերպեն իրենց բանակները, և մտքի մարդերն ալ իրենց կրթական հաստատութիւնները, հոգիի մարդերը ունին Եկեղեցին, իբրեւ հոգեւորութիւն, ուր կը կուսեն հոգիները մարդոց, անոնց ուժին ու մտքին հետ, պատրաստելու համար ամբողջական և մի համեղբայրութիւնը: Եկեղեցիով՝ ու անոր մէջ միայն մարդերը կրնան հասնիլ իրաւ եղբայրութեան մը: Ու անկեալ եղաւ բերած նորութիւնը Քրիստոսի, և Անոր ճամբով, հոգիի մեծ մարդերուն — սուրբերուն ու մարտիրոսներուն:

Բայց ո՞ր Եկեղեցին, Ինչպե՞ս է հարցումը և արդար. երբ անդամատուած է անկեալ ու բաժան բաժան: Վասնզի օր մը Անոր վարդապետները, դուք ըսէք վերաստեւոյնքը, մարդկային ու փոքր մտահոգութիւններու ճնշումին ներքեւ, մրցադաշտի վերածեցին զայն, իրենց փառքին ու կիրքերուն հաշւոյն: Ու Եկեղեցին կորանցուց իր միութիւնը, և հետեւաբար հրաշքը մարդերու համեղբայրութեան:

Ու այսպիսի կացութեան մը առջև անուշ քան երբեք խորունկ է անկեղծութիւնը աղաչանքի, որ միանայ Եկեղեցին, վերագտնէ իր միութիւնը ամբողջ, և կատարուի հրաշքը մարդերու համեղբայրութեան: — Որքան տանն որ Եկեղեցին է մտած իր միութեանը մէջ, «պիտի չլռեն պատերազմները, պիտի չզաղարին թշնամիներուն յարձակումները», և «սէրն ու խաղաղութիւնը պիտի չաճին» երկրի վրայ: Աւելի պարզ, մարդերու համեղբայրութեան մը բարձրանալու ճիւղը, պիտի մնայ սիրուած երազ մը շարունակ:

Ձի միաբանեցի գեկեղեցի... աղպչեմք:

* * *

Բանասերները չեն ըսեր մեզի ստոյգ թուականը «Աղաչանքի» գրութեան, անոր համար որ բոլոր ժամանակներուն սեպհականութիւնն է անիկա։ Չեն ըսեր մեզի նաև հեղինակին մասին։ Ինչ փոյթ, երբ բոլոր մարդերուն է անիկա։ — Բայց պահ մը չը մոռնանք որ անիկա կուգայ մեզի մեր ցեղին բերանովը, իբրև մեր իսկ հոգիին ու մարմնին վրայ զգացուած ու փափաքուած անհրաժեշտութիւն մը։ Եւ թիւիս անոր համար է որ անիկա այնքան իրաւ է մեր Եկեղեցւոյ երգերուն մէջ։

Հայաստանեայց Եկեղեցին կը հաւատայ Եկեղեցւոյ միութեան հրաշքին, և առնով կ'ուզէ տեսնել մարդերու համագրայութեան իրագործումը։ Էջ առ էջ մեր Եկեղեցւոյ պատմութենէն, անոր պայքարի և փառքի օրերուն հետ մէկտեղ, կը յայտնուի գեղեցիկ այդ ճիշդը։ Մեր Եկեղեցին իր այդ ճիշդին մէջ եղած է անկեղծ և անշահախնդիր։ Անիկա Եկեղեցիներու միութիւնը կըմբռնէ Գրիգորի կենդանի անձին մէջ իսկ, վեր մարդերու շինած յարանուանական սահմաններէն։ Եկեղեցին տիեզերական է։ Բոլորը իրենն են և ինքը բոլորին։ Եկեղեցիներու միութեան կոչեր կը լսուին, այդ կոչերը անկեղծ հրաւերներ չեն, անոնց ոգին ու կերպը իրենց մէջ կը թաքցնեն անուշիղ մտահոգութիւններ, որոնք իրենք պիտի չկարենան իրագործել Եկեղեցիներու միութեան երազը։ Այդ մտահոգութիւնները կը սպաննեն նոյնիսկ միութեան մտածումը, ստեղծելով տխուր նահանջ մը մտքերու և հոգիներու մէջ։ Հայաստանեայց Եկեղեցին երբեք չէ հաւատացած Եկեղեցիներու միութեան այդ կերպին։ Ան փորձած է զայն իր և ուրիշ Եկեղեցիներու պատմութեան մէջ։ Այդ փորձառութիւնը եղած է դառն և ֆիասակար, որ ծառայած է նոր բաժանումներ առաջ բերելու, միութեան ձգտող Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ, և հետևաբար քայլ մը ետ տանելու՝ համեղաբարութեան աշխատանքը։

Մեր Եկեղեցւոյ բովանդակ պատմութիւնը եղած է անկեղծ պայքար մը այդ-օրինակ ձգտումներու գէմ։ Եւ պատիւ իբրեն, որ շարունակած է իր կեանքը, առանց այլայլումի։

Իմաստունն է մեր ցեղը, Անիկա ըրեր է փորձը բռնի ուժով, եղբայրութեան մը մէջ բերելու ինքզինքը, իրեն գրացի ժողովուրդներուն հետ, ստեղծելով Տիգրանի և Արտաշէսի աշխարհակալութիւնները։ Անիկա ստեղծեր և նւթեր է իր Ոսկեդարը, մտքի ալ ճամբաներով պատրաստելու եղբայրացման օղակը, զրացի քաղաքակրթութիւններուն հետ։ Բայց միշտ ալ տկարացեր է ու խառուեր իր այդ ճիգերուն մէջ։ Կը մնար վերջին փորձ մը, հաւատքի ճամբով, քրիստոնէական սիրոյ օղակով, եղբայրանալու փորձը։ Մենք ընդունեցինք Գրիգորիստեղծութիւնը և հաւատացինք անոր։ Այնքան որ՝ ազգայնացուցինք զայն։ Անիկա եղաւ մեր կրօնքը, և Հայ Ազգ. Եկեղեցին։ Մեր գոյութեան ամբողջ ընթացքին կորսնցուցինք մեր աշխարհիկ իշխանութիւնը, բայց երբեք չըողուցինք մեր հաւատքը, հակառակ ամեն կերպ փորձութեան։ Պատճառը։ Վասնզի հաւատացինք որ մարդերու մէջ իսն ու ստեղծութիւնը, կը լուծուին Եկեղեցւոյ հաւատքին, Գրիգորի սիրոյն մէջ։ Եթէ մարդիկ, Եկեղեցին իր իրեն օրերու բաժանումներուն, պատճառը այն է որ անօք սխալ շահագործումը ըրին այդ սիրոյն։

Հայաստանեայց Եկեղեցին իդձը ունի Եկեղեցիներու միութեան և առով մարդերու եղբայրացման։ Բայց այդ միացման համար ուղիղ օգտագործել Սէրը. այսինքն՝ բերել ետ Եկեղեցին իր առաջին դարերու պարզութեան, պատուել յարանուանական սահմանները, և զենել զկայն իր ճշմարիտ ընդհանրականութեանը մէջ։

Այս կերպով միայն կարելի պիտի ըլլայ օղակել բաժան բաժան Եկեղեցիները, ու զենել իր յաւիտեական ամբողջին մէջ և հետևաբար իրագործել մարդերու եղբայրութեան երազը։

Գեղեցիկ ու տիեզերական է մեր Եկեղեցւոյ իսկ ծոցէն զլիսած պաղատանքը։

Ձի միաբանեցիկ զԵկեղեցի... աղաչեմք։

Վասնզի այն ատեն միայն «լուսեցին» պատերազմունք, դադարեցին յարձակումնք թշնամաց, անկեցիկ սէր և արդարութիւն ի յերկրի»։

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԽՕՍՔԵՐ ԵՐՁԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Եթէ իճծի վիճակուի սողալ, պիտի սողամ
հաճոյնով, եթէ քաշիլ, պիտի քաշիմ առ-
նալով։ Սակայն որքան առեմ որ կարե-
ւում պիտի խոստովիմ սպեքշմանի ըլլալէ։
Sidney Smith

Երջանկութիւնը միաւորութիւնն է ար-
տաքին և ներքին պատճառներու։ Երջան-
կութեան մասին խօսողներէն շատեր կեան-
քի հանգիստ պայմաններէն են եկած, յա-
նիրաւի շեշտելով ներքին պատճառները։

Ի՞նչ պիտի մտածէր Մարկոս Աւրելիոսը
եթէ գտնուած ըլլար՝ Հիւսիսային Ովկիա-
նոսին մէջ, լաստի մը վրան, առանց ու-
տելիքի, խմելիքի. պիտի եղած չըլլար այն
ինչ որ քսած է իր գրութիւններուն մէջ։
Այն որ կը պնդէ թէ երջանկութիւնը ամ-
բողջովին կը բխի ներքին պայմաններէ,
թող մնայ երեսունվեց ժամ ձիւնամրիկի
մը մէջ, ցնցոտիներ հագած և առանց կե-
րակուրի։

Կրնան, անկասկած, գոյութիւն ունե-
նալ մարդեր, որոնք նման պայմաններու
մէջ ըլլան երջանիկ, սակայն քիչ է անոնց
թիւը։ Մարդոց բացարձակ մեծամասնու-
թեան համար կարգ մը տարրական անհրա-
ժեշտութիւններ և հանգստաւէտ պայման-
ներ անհրաժեշտօրէն են երջանկութեան հա-
մար։ Զեմ հիանար այն հարուստներուն
վրայ որոնք աղքատներուն կ'ըսեն թէ եր-
ջանկութիւնը հոգեկան է և դիւրին է զայն
ձեռք բերել առատ կամ ճշդիմ եկամուտ
մը ունենալով հանգիստ։

Բացի սուրբերէ, խեղագարներէ և տա-
ղանդներէ, սովորական մարդիկ պէտք ու-
նին, երջանիկ ըլլալու համար, կարգ մը
շատ պարզ պայմաններու։ Ես նախ նկատի
ունիմ ֆիզիքական պայմանները — անուշոգ,
պատսպարան և առողջութիւն։ Երբ ասոնք
ապահովուած են՝ այն ատեն կարելի է նկա-
տի ունենալ հոգեկան անհրաժեշտութիւն-
ները։

Այսու հանդերձ ես չեմ ուզեր ուրա-
նալ հոգեկան պատճառներու կարեւորութիւ-
նը։ Մենք կը ճանչնանք մարդեր որոնք լաւ
առողջութիւն և առատ ուտելիք ունենալով

հանգիստ՝ դժբախտ են։ Ասոնք կրնան տա-
նապիլ արտաքին պատճառներէ, ինչպէս
անժողովրդականութիւն, անյալողութիւն,
ապերջանիկ ամուսնութիւն, և կամ ոչ գո-
հացուցիչ զաւակներ։

Անոնք կրնան նաև տառապիլ ներքին
խանգարումներէ, իրենց հոգիին իսկ մէջ
կատարուող պայքարներէ։ Յաճախ արտա-
քին դժբախտութիւններ իրենց պատճառը
ունին տառապողին նկարագրը, և փոխա-
դարձաբար տառապողին նկարագրը կրնայ
փոխուիլ արտաքին դժբախտութիւններէ։

Երջանկութիւնը եթէ պէտք է ունենայ
որոշ խորութիւն և հիմք, կը պահանջէ
կեանք մը հիմնական նպատակի մը շուրջ
կազմուած, և որ իր կարգին կը պահանջէ
շարունակական գործունէութիւն և առաջ կը
բերէ զգալի կերպով աճող յալողութիւն։
Այդ նպատակը իր արմատը պէտք է ունե-
նայ ներքին բնագոյի մը մէջ, ինչպէս օ-
րինակ պատուի սէր, ուժի սէր և կամ ծնո-
ղական գուրգուրանք։

Կարգ մը մարդեր, ճիշդ է, կատու-
ներու կը նմանին, և կրնան գոհանալ որ-
քան ատեն որ կարենան արևուն տակ եր-
կենալ։ Բայց տարկա բացառութիւն է,
առնուազն հիւսիսային երկիրներու մէջ։
Երբ մտային կեանքը զարգանայ, մարդիկ
նուազ կարող պիտի ըլլան երջանկութիւն
գտնել անցողակի վայելքի մէջ։

Գործունէութիւնն ալ ինքնին գոհա-
ցուցիչ չէ. ինչ որ պէտք է՝ ըզգալի նպա-
տակի մը շուրջ եղած գործունէութիւնն է։
Մարդկութեան մեծամասնութեան համար
առկա իրականութիւն է. Կեանք մը ա-
պահովուելու համար վատնուած ուժն ու
ժամանակը պարապոյ ժամերը կը գատա-
պարտեն ծանրութեան։ Սակայն ես կը կար-
ծեմ անոնք որ անհնկալօրէն կը հարստա-
նան, ձիարշաւէ մը և կամ վիճակահանու-
թենէ, կարող ըլլան, առաջինէն վերջ, վա-
յելի իրենց պարապ ժամերը, եթէ չի կրնան
հետաքրքրուիլ նոր գործով մը։

Տնտեսական անապահովութիւնը ներ-
կայիս ապերջանկութեան ամենամեծ աղ-
բիւրներէն է։ Ես կը մտածեմ ոչ միայն այն
ծայրայեղութեան որ բացարձակ լքուածու-

թեան մը վախն է, այլ նաև ընկերային աստիճանի վրայ ահաւոր անկման մը:

Ասիկա ոչ միայն ցաւալի է ինքնին այլ նախ պատճառն է քաղաքական ահաւոր հետեան ընկերուն — ֆաշիզմ, կայսերապաշտութիւն, և զինուորապաշտութիւն ամէնքն ալ ատով զօրացուած են:

Ասոր առաջը կարելի է առնել: Աւելի լաւ տնտեսական դրութեամբ մը լքուածութիւն և ընկերային կարգեր գոյութիւն պիտի չունենան: Սակայն առանց ասոնց չարիքը ինքզինք կը յարատեւ մարդոց միտքերը վախով ու նախանձով լեցնելով: Որքան ատեն որ մեր տնտեսական դրութիւնը մնայ մրցողական, ներկայ կրքերը իրենց ամբողջ յոռի դարձով պիտի շարունակեն կատարել անհատներու և ազգերու կեանքին մէկ կարևոր մասը, երջանկութիւնը դարձնելով անստոյգ և ապերջանկութիւնն ալ հասարակաց:

Երջանկութեան հոգեբանական ազդիւրները, որոնք հոգեբաններու կողմէ ուսումնասիրուած են իրենց ամէնէն նուրբ ձեւերուն մէջ, մեծ մասամբ իրենց պատճառը ունին անկուրթեան շրջանին ոչ իմաստուն վարմունքի մը մէջ: Երբ մանուկ մը չը սիրուի, և կամ զգայ որ ուրիշ մը կը սիրուի ի ֆիտս իրեն, արդիւնքը ապահովաբար կ'ըլլայ հակում գէպի դժգոհութիւն, նախանձ և թշնամութիւն:

Եւ կամ կը մղուի արկածախնդրութեան և խուզարկումներու որոնց իր արդիւնք կը գառնայ երկչոտ և կամ կուրօրէն ըմբոստ:

Թերութեան այս կերպը սովորական է ոչ զարգացած ծնողներու մօտ որոնք տեւաբար կ'ըսեն «մի՛ռ երբ արգելիք որ եւ է պոխ չկայ: Պէտք է ընդունիլ որ այս վարուելակերպը արտասովոր չէ տառապած և յոգնաշխատ մայրերու համար, նկատելով որ մանկան մը արկածախնդիր ըլլալը ֆիտսակար է իրեն և անհաճո՞յ ուրիշներու:

Ասիկա փաստ մըն է իր պատմ տման կանոցներու ուր շրջանակը առանցէ վտանգներէ եւ դիւրաբեկ առարկաններէ, եւ ուր մանուկը կրնայ գնդերային ուժ և ճարպիկութիւն ձեռք ձգել առանց փորձանքի մը վախին:

Փոխադարձ վտանգ մը կայ սակայն, որ է գուրգուրանքով շփացնելու և ինքնազարգացումի պակասի վտանգը: Այս ձեւով կը պատահուի չափաւաս մը որ այնքան կապուած կ'ըլլայ իրեն անմիջական մերձաւորին որ անկարող կ'ըլլայ նոր կապեր հաստատել, և այնքան ներողամիտ որ անկարող կ'ըլլայ հրամայել ուրիշի մը:

Անոնք քանի մը կերպեր են միայն որոնց կիրարկումը մանկութեան շրջանին կրնան կազմել նկարագիր մը անատակ երջանկութեան և կամ յաջողութեան ապագայ կեանքին մէջ:

Ներկայ աշխարհին մէջ մարդերու ամէնէն երջանիկ խումբն է, պէտք է ըսել, գիտուններու խումբը: Անոնց գործը հետաքրքրական է և դժուար առանց ըլլալու շատ պոռուար. անոնք կը զգան իրենց գործին կարեւորութիւնը և մարդկութիւնը համաձայն է ասոր: Իրենց ուժի զգացումը վաւերական է, քանի որ գիտութիւնը կը ձեւափոխէ մարդկային կեանքը, և հակառակ այն նոր սարսափներուն որ գիտութիւնը աւելցուած է պատերազմներուն, անոնցմէ շատեր համոզուած են որ գիտութեան արդիւնքները օգտակար պիտի ըլլան ապագային:

Անոնք հաճոյքը ունին ճարտարութիւն բանեցնելու, հաճոյքը՝ հանրային յարգանք չահելու, հաճոյքը՝ իրենց գիւտերուն գործնական արդիւնքը տեսնելու, և իրենց գործը ունի ընդարձակ անանձնական շահեկանութիւն մը որ ինքնասպառումի պաշտպանութիւն է իրենց համար:

Ինծի կը թուի թէ երջանիկ կեանքի մը պայմաններն են առաջին՝ առողջութիւն և տնտեսական ապահովութեան զոհացուցիչ աստիճան մը. երկրորդ՝ գործ՝ որ գոհացուցիչ է, որովհետեւ կը զգանք որ պէտք ունինք ասոր և որովհետեւ անով մարդկային միտքը կ'օգտագործուի եւ մարդոց պահանջները կը դարձնէ կարելի. երրորդ՝ անձնական կապեր որոնք ըլլան զոհացուցիչ եւ մանաւանդ երջանիկ ընտանեկան կեանք մը. չորրորդ՝ շահագրգռութեանց ընդարձակ գետին մը որպէսզի իրերը դառնան հաճելի:

Մեր դարը երջանիկ դար մը չէ, որովհետեւ ճնշուած է ընդարձակ կազմակերպուած թշնամութիւններով ազդերու, դասակարգերու և դաւանանքներու: Այս չարիքները կը բխին քաղաքական և տնտեսական շարժառիթներէ, և սակայն յաւերժացած են մաստժառանգական հոգեկան թերութիւններով, որոնք մարդիկը կը մղեն աւելի դէպի ատելութիւն և վախ քան թէ դէպի ողջմտութիւն և համագործակցութիւն:

Եթէ մարդոց մեծամասնութիւնը ողջմտ ըլլար, քաղաքակրթութեան սպառնացող հաւաքական անողջմտութիւնները շուտով վեր կը գտնէին: Սակայն դժուար է տեսնել թէ ինչպէս կարելի պիտի ըլլայ ճանաչական ողջմտութիւն գոյացնել այն տեսակ երկիրներու մէջ, որոնց կառավարութիւններուն ֆոյոյթիւնը կախում ունի անոր քաղաքականութենէն:

Թերեւս մարդկային բնութեան մէջ գոյութիւն ունի միտում մը դէպի ողջմտութիւն որ ինքզինք վերահաստատէ քիչ աւելին: Այսպէս է եղած անցիտային մէջ իւրաքանչիւր խենթութեան շրջանէ վերջ: Մենք կրնանք ուրեմն յուսալ որ այսպէս պիտի ըլլայ կրկին:

Թրգւմ. BERTRAND RUSSEL
Տ. ԳԱԶԱՋԵԱՆ

* Իր համոզումին անկեղծութիւնը ունեցող մարդը պէտք չէ քաշուի հրապարակաւ պարզելէ իր գաղափարները եւ անոնց իրականացումին համար ըրած աշխատանքը: Եւրիշ խօսքով պէտք չէ խորհի քննադատութենէ, որմէ անպատեհուլայ միայն կրնայ ծագիլ իր անցեալ և ապագայ գործունէութեան համար հաւատարմապէս:

— Երբ միջուորը անգամ մը լեցուի այսպիսի բարի և քաղցր տրամադրութիւններով, այսինքն երբ ողջմտութենէ միայն կ'առաջնորդուին բոլոր կողմերն ալ, փոխադարձ հակացողութիւն գետիւր յարգաբոսած է այլիս: Գործի տարբերութիւնները, եթէ տակաւին կը մնան իսկ, առ առաւել միջոցներու զանազանութիւն միայն կրնան առաջ բերել, ու սիրտերը, սիրով լուսաւորուած, թէև տարբեր համբաներէ, բայց աւելի սերտ կերպով, կ'ուղղուին նոյն նպատակին:

ՎԱՌԱՔԷԼՈՅ ՇԱԽԻՂՈՎ

ԵԿԵՂԵՑԱՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԷԶՄԻԱԾԻՆ ԵՒ ՍԻՍ

1441 — 1941

Մայր Աթոռին Սիսէն էջմիածին փոխադրութեան Հինգհարիւրամեայ Յորհելանին առթիւ կ'ուզենք թողնել ակնարկով մը յաջորդաբար պատկերացնել Ս. էջմիածնի և նուիրապետական միւս Աթոռներուն հինգհարեան յարաբերութիւնները: Նախ կ'աւանդենք էջմիածինն ու Սիսը:

Կիրիկիոյ կաթողիկոս Գրիգոր Թ. Մաւսաբէրանցի Սիսէն հեռանալ յանձն չառնելուն վրայ Ս. էջմիածին մէջ համազգային ժողովը կաթողիկոս ընտրեց Կիրակոս Ա. Վիրապիցին, որ սակայն յաջորդ տարին վար առնուեցաւ և Աթոռը գրաւեց Գրիգոր Ժ. Զաւարբէրեանց:

Սա իր պաշտօնը հանդարտօրէն վարելու համար պատուաւոր դիրք մը ապահովեց գահընկէց Կիրակոս կաթողիկոսին, Աղթաւարի Զաքարիա կաթողիկոսին Ս. էջմիածնի հետ յարաբերութիւնները վերստին խզելուն հանդէպ լռեց, և Սիսի Աթոռին վրայ ալ Կարապետ Եւզղիկացիին բարձրանալուն նըկատմամբ չբողոքեց, այնպէս որ թէպէտ հակաթոռներ ելան մէջտեղ, սակայն Մայր Աթոռը անոնց դէմ վճիռներ չարձակեց, կապանքներ չվճռեց, նպովը ու բանադրանք չհռչակեց (Աղբալաբաժ, էջ 2144):

Այսպէս Կիրիկիոյ Աթոռը շարունակեց իր գոյութիւնը միւս Աթոռներու կարգին իբրև օրինաւոր կաթողիկոսութիւն: Սակայն Ս. էջմիածնի և Կիրիկիոյ Աթոռներուն իրաւասութեանց սահմանները որոշ չէին զըծուած և պարագային համեմատ մին կամ միւսը զօրանալով կ'ընդարձակէր իր գործունէութեան շրջանակը: Սիմէոն կաթողիկոս Մեքաստացիի նշանաւոր նամակին ալ այսպիսի յիշատակութիւն մը ունի. «այսքան ամաց հետէ կաթողիկոսն ձեռնադրէին մինչև ցայսօր և խորութիւն ինչ ոչ էին արարեալ, նմանապէս և մեք ձեռնադրեմք զարժանաւորսն և ոչ խորեմք ինչ...»

վասնզի ոչ Զեր կաթողիկոսն թուղթ են առաքեալ սոցա սակս այսպիսի իրաց, և ոչ մերքն ձեզ, այլ սիրով են գնացեալք եղբայրաբար, և առ ի միմեանց ձեռնադրեալն ընդունեն են»։ Այդ վիճակը կը տիրէ մինչև Մայր Աթոռոյ կաթողիկոս Փիլիպպոս Աղբակեցիի ժամանակները (1632-1655)։

Այդ թուականներուն Սիւրի Աթոռին վրայ կը գտնուէր Սիմէոն Բ. Սեբաստացի (1633-1648), որ 1633-ին Կ. Պոլսէն վերադարձին Անկիւրիա կը հանդիպի, հոն քահանաներ և ժողովուրդ կ'աղաչեն որ իրենց եպիսկոպոս ձեռնադրէ վանահայր Թորոս վարդապետը։ Սիմէոն կթղ. կ'առարկէ ըսելով թէ Անկիւրիան Ս. Էջմիածնի թեմէն և վարդապետը (= Գրիգոր Կեսարացի պատրիարք Կ. Պոլսոյ) գուցէ նեղուի։ Բայց զիմողները կը ստիպեն և պատասխանաւորութիւնը իրենք կը ստանձնեն։ Այն ատեն Սիմէոն կթղ. կը կատարէ առաջարկուած ձեռնադրութիւնը։ Սակայն շուտով խռովութիւն կը ծագի Անկիւրիոյ մէջ։ Գրիգոր Կեսարացին ալ դժգոհ կը մնայ իր բարեկամին գործէն, և խնդիր կը հաղորդուի Փիլիպպոս կաթողիկոսին, որ Թորոս եպիսկոպոսը կը բանադրէ և Սիմէոն կաթողիկոսին ալ շատ ծանր զիտողագիր մը կ'ուղղէ, մեղադրելով իր վիճակներէն դուրս ձեռնադրութիւն կատարելուն համար։ Ըստ Օրմանեանի Փիլիպպոս կաթողիկոսի նամակը Սիմէոն Սեբաստացիին հասած պէտք է ըլլայ 1638-ին։

Փիլիպպոս կաթողիկոսի զրկած թուղթը ծանօթ չէ, բայց յայտնի է Սիմէոն կաթողիկոսի գրած պատասխանը, որմէ կարելի է քիչ շատ զազափար կազմել այդ նամակի և Փիլիպպոս կաթողիկոսի ընթացքին մասին։ Նամակը թուական չունի, բայց Աղթամարի Աթոռին տեղաւորութեան ակնարկութենէն կարելի է հետեցնել թէ գրուած է 1639-ին։

Կ'երեւի թէ Փիլիպպոս կթղ. հետեւելով իր նախորդին մեծանուն Մովսէս Գ. Տաթևացիին, Մայր Աթոռի ընդհանրական հեղինակութիւնը արժեցնելու զիտուումով քայլեր առած է կաթողիկոսական միւս Աթոռներու նկատմամբ, ինչպէս կը հասկցուի հետեւեալ տողերէն ալ, զոր գրած է եղեր Փիլիպպոս կթղ., սահա զԱղուան, զԱղ-

թամար, զԿ. Պոլիս և զԵրուսաղէմ հնազանդեցեալ հմք և դու յո՛ յուսացեալ ես որ ոչ հնազանդիս մեզ ր։ Ասոնց ակնարկելով Սիմէոն կթղ. կը մեղադրէ Փիլիպպոս Աղբակեցիին, գրելով. «Դո՛ւք ընդէ՛ր զԱղուանից տունն յափշտակեցիք, զոր դուք ի ձեր թղթով գրեալ էիք թէ ինքնազուլս Աթոռ է, ի Սուրբ Լուսաւորչէն կարգեալ։ Նոյնպէս և զԱղթամարայն ընդ ձերով իշխանութեամբ նուաճեցիք որ Շի՛Զ (= 526) տարի է, որք ինքնազուլս կաթողիկոս են, թէպէտ գիրք կու պարսաւեն։ Տե՛ս ուրեմն, ե՛ս եզայ յարող տուն առ տուն թէ դու»։

Փիլիպպոս կթղ. զիտողութիւն ըրած է գրելով. «Ընդէ՛ր ձեռնադրութիւն առնես ի մերում վիճակի»։ Սիմէոն կթղ. կը պատասխանէ որ իր նախորդ Հայրապետները այդպէս ըրած են, այսինքն Անկիւրիոյ եպիսկոպոսներ ձեռնադրած են, ինքն ալ անոնց կը հետեւի. և կը թուէ Պաշատուր, Տիրատուր, Ազարիա, Յովհաննէս, Պետրոս և Մինաս կաթողիկոսներու կատարած եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնները, որոնցմէ Տիրատուր Անկիւրիոյ եպս. ձեռնադրած է Սարգիսը, որ յետոյ եղած է Կ. Պոլսոյ պատրիարք, Յովհաննէս կթղ. ձեռնադրած է ազերկու Յակոբն Անկիւրիոյ։

Վերոյիշեալ կաթողիկոսներու կողմէ կատարուած ձեռնադրութեանց ցանկը կը ցուցնէ որ Կիլիկիոյ կաթողիկոսներ յաճախ Օրմանեան պետութեան մէջ գտնուող թեմերուն եպիսկոպոսները կը ձեռնադրէին, հոգ չէ թէ անոնցմէ շատեր ենթակայ եղած ըլլալին Ս. Էջմիածնի Աթոռին։ Յիշուած թեմերն են. Ակն, Անկիւրիա, Կարին, Եւզոկիա, Ամասիա, Մարզուան, Գարբերդ, Բաղէշ, Տաբոն, Մէրտին, Երզնկա, Կ. Պոլիս, Էտիրնէ, Գոնիա, Կեսարիա, Սեբաստիա, Զէյթուն, Մուշ, Շէշքուշ, Սուլու Մանասուր, Կաֆա, Պուշտան և Լիհք։

Սիմէոն կաթողիկոսի տեսութեամբ կաթողիկոս մը իրաւասութիւն ունի ունէ տեղ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն կատարելու իր ազգակիցներուն համար։ Եւ վկայ կը բերէ Ներսէս Լամբրոնացիի Աստիճանաց Ճառէն թէ կաթողիկոսը ընդ ամենայն տեղիս, որ ազգն իւր համասեռքն են, ունի իշխանութիւն ձեռնադրել նոցա եպիսկոպոս և տալ զմիւսոնն։ Լամբրոնացիի գրա-

ծը սակայն կը վերաբերի անտարակոյս ազգի մը պետը եղող կաթողիկոսներուն, ինչպէս էին մեր Հայրապետները Աթոռի բաժանումէն առաջ։

Սիմէոն Սեբաստացիին նամակէն կը հասկցուի թէ Փիլիպպոս կաթողիկոսը Ս. Երուսաղէմի պատրիարքին նամակ գրած է եղբրքներով։ Մեզ դատաստան արած, ժամանակին պատրիարքն էր մեծահարաւան Գրիգոր Պարոնտէր (1613–1645), որ 1613 թուին Երուսաղէմի մէջ եպիսկոպոս ձեռնադրուած էր Էջմիածնի աթոռակից կաթողիկոս Աւետիսի ձեռամբ։ Այդ է թեքեւս պատճառներէն մին որ Սիմէոն կթղ. բորբոքեալ ոճով ծանր սեղագրանքներ կը գրէր Փիլիպպոս կաթողիկոսի դէմ և կը հարցնէ։ «Ձեր անդատաստան բանից դատաստան չէ՞ պիտոյ, . . . այլ միթէ մեզ միայն կայո։

Սիմէոն կթղ. տեսնելով որ Թորոս եպիսկոպոսի պատճառով խռովութիւն եղած է Անկուրիոյ մէջ, կը կանչէ զայն Սիս։

Սոյն նամակը Էջմիածին հասաւ և ինչ արդիւնք յառաջ բերաւ հոն, յայտնի չէ։ Սիմէոն կթղ. ցոյց տալու համար թէ Աղբակեցիին սիրոյ զգացումէն մղուելով չէ որ կը շարժի, կը յարէ։ «Ձի սէրն նախ տեսութեամբ է գմիմեանս, երկրորդ՝ խօսակցութեամբ, երրորդ՝ երթեւեկութեամբ. . . զսոսա ոչ ես տեսնալ երբքէ, և ո՛չ ընդ իս խօսակցեալս։ Արդեօք Սիմէոնի այս նկատողութիւններէն թելադրուած Փիլիպպոս կթղ. յարմար գտեց անձնական տեսակցութեամբ խնդիրը կարգադրել։ Արդէն, ինչպէս վերը յիշեցինք, ինքը Փիլիպպոս առաջարկած էր որ Երուսաղէմի պատրիարքը Գրիգոր Պարոնտէր դատաստան ընէր իւրենց միջև։ Այս տուեալներուն վրայ հիմնուած կրնանք ըսել որ Աղբակեցիին շարունակեց իր աշխատանքը, Երուսաղէմի մէջ ընդհանուր գումարում մը սարքելու և կաթողիկոսական իրաւասութեանց հարցը կանոնական ձևով լուծելու համար։

Իր այս գովելի ձեռնարկին նպաստաւոր էին ժամանակի քաղաքական հանգամանքներն ալ։ Վասնզի Պարսիկ և Օսմանեան տէրութեանց միջև գաշինք մը կրնալուած էր 1639-ին, երեսուն տարուան խաղաղութեան պայմանով։

Այդ նպատակով 1651-ին Փիլիպպոս կթղ. կը մեկնի Էջմիածինէն բազմաթիւ հե-

տեւորդներով, որոնց կը միանան ուրիշ շատեր ալ ճամբուն վրայ։ Նոյն տարուան Հոկտ. ամսուն Փիլիպպոս կթղ. հասաւ Հալէպ, ուր իրեն միացաւ Սիմէոնի յաջորդող Սիսի նոր կաթողիկոսը Ներսէս Սեբաստացի (1648–1654) և միասին ուղեւորելով հասան Երուսաղէմ։ Հոս ալ Գրիգոր Պարոնտէրին յաջորդած էր իր աշակերտը Ատուռածատուր Տարսնեցի (1645–1664, 1665–1666, 1668–1670)։

Երուսաղէմի ժողովին մասնակցած են եկեղեցականներէն 28 հոգի. Փիլիպպոս և Ներսէս կաթողիկոսներ, Ատուռածատուր պատրիարք, 17 վարձպետներ և 8 եպիսկոպոսներ, նաև աշխարհական իշխաններ, որոնց անունը կամ թիւը չէ նշանակուած։ Ժողովը գումարուած է 1652-ին և հաստատած 13 կանոններ։ Այդ կանոններէն առաջին երկուքը կը վերաբերին Ս. Էջմիածնի և Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեանց, մասնաւորաբար ձեռնադրութեանց խնդրին։ այսպէս, «Առաջինն է սէր և միաբանութիւն երկուց Աթոռաց կաթողիկոսացն Էջմիածնի և Սոյ, և իւրաքանչիւր կաթողիկոս զիւրոյ վիճակի նուիրեալն ձեռնադրեսցէ և մի գայլոյ. և թէ դէպ լինիցի զի ձեռնադրեսցէ յայմէ վիճակէ զոք, յիւրում վիճակին տեղաւորեսցէ զնա. և ձեռնադրեալն՝ թէ յայնմ կաթողիկոսի վիճակէն փոխեսցի յայլ երկրորդ՝ զի ինքն նուիրեալն ևս մի համարձակեսցի առ այլ կաթողիկոս զնալ՝ թողով զիւրն, այլ առ իւր կաթողիկոսն» (Առաջիկայէն, Գ. տպ. Վաղարշապատ, 1896, էջ 331–332)։

Ժողովին որոշումները կը ստորագրուին եկեղեցական և աշխարհական անդամներէն և իւրաքանչիւրը հետը կ'առնէ՝ կը տանի իր աշխարհը ի գործադրութիւն։

Կիլիկիոյ երուսաղէմի ժողովին պատմութիւնն ընելէ յետոյ կը բացառանչէ՝ «Երանի» թէ մինչև վերջը յարգուէին այս ուխտին կամ դաշնագրին պայմանները» (Պատմ. Կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ, Անթիլիաս, 1939, էջ 349)։

Ըստ երեւոյթին զար մը յարգուած են սոյն կանոնները և ոտնձգութեանց յիշատակութեան չենք հանդիպի մինչև Կիլիկիոյ Միքայէլ Ա. Աջապահեան կաթողիկոսը (1737–1758)։ Սա ըստ երեւանցի Սիմէոն

կաթողիկոսի երկիցս Պոլիս գտցած է 1749 և 1751 թուականներուն և կամեցած ռոտն ածել ի վերայ էջմիածին, խնդրելով ի վրեժաց տրին զոման նահանգս զսահմանակիցս վիճակին իւրոյ . . . ասելով թէ ինձ վայել է ունել զայս երկիր որ ընդ իշխանութեամբ Օսմանցւոց է, առ որով ես և աթոռս իմ կամքն: Բայց տեղւոյն իշխանները արքունական հրովարտովով զայն կը հեռացնեն քաղաքէն:

Միքայէլ կաթողիկոսի այս ձեռնարկին ձախողութենէն յետոյ ժամանակ մը ևս խաղաղութիւնը շարունակուեցաւ երկու Աթոռներուն միջև և նոր գէպքեր տեղի չունեցան մինչև ժժ. դարու կէսերը:

Ս. էջմիածնի երկրմ Ա. (1809-1830) և Կիլիկիոյ Մեծն Կիրակոս Ա. (1797-1822) կաթողիկոսները բարեկամական յարաբերութիւն ունէին իրարու հետ: Վերջնայս մէկ նամակը կարելի է տեսնել Կիլիկիոյ եանի Կիլիկիոյ Աթոռիկոսաց Պապ-Նեմէ մէջ (էջ 569-573):

Ս. էջմիածնի Գէորգ Դ. կաթողիկոսին ընտրութեան ատեն թրքահայոց քուէները ներկայացնող հրկու պատգամաւորները, Ներսէս Եպս. Վարժապետեան և Յակոբ Նորատուկեան, կը ներկայացնէին բոլոր թրքահայոց վիճակները, ներառեալ և Սիսի կաթողիկոսութիւնը:

Գէորգ Դ. ի կաթողիկոսութեան սկիզբները Սիսի կաթողիկոսութիւնը խառնակ և անկանոն վիճակ մը ունէր, և Պոլսոյ մէջ ծրագիր ծրագրի վրայ կը կազմէին և առաջարկ առաջարկի ետևէ հրապարակ կը զնէին: Գէորգ Դ. կը մերժէր հրապարակ դրուած առաջարկները և կը պահանջէր որ Սիսի Աթոռին վերաբերումը հանդէպ Մայր Աթոռին ըլլար հպատակական, ապա թէ ոչ կը սպառնար Աթոռու ըստ առաջնոյն ի թիւս հակաթոռ և ապօրինաւոր կաթողիկոսաց սարտուցելոց ի գրկաց մօրն լուծալ շայտաւանեայց Եկեղեցւոյ Սրբոյ էջմիածնին:

Գէորգ Դ. կաթողիկոսի իրիմեան պատերազմի ուղղած 1870 Յունուար 2 թուականի կոնդակը, որով կը պահանջէր Մայր Աթոռին կատարելալ իրաւասութիւնը Տաճկահայոց վրայ և իր ձեռքն անցնել կ'ուզէր Կ. Պոլսոյ, Կիլիկիոյ և Աղթամարի աթոռաւայններուն ընտրութիւնները, պատճառ եղաւ որ Գէորգ Դ. ի անունը վարկաբեկուի

Տաճկահայոց մէջ և իրեն բողոք Պոլսոյ նիւթի գէմ Վիսը էջմիածնի համար անխառն բանաձեւը նշանաբան մը դառնայ:

Պոլսոյ Երեսփոխանական Ժողովին ընդգրկած ընթացքը աւելի ևս մղեց Գէորգ Դ. իր ուղղութեան մէջ, ուստի ձեռնադրուելիք եպիսկոպոսներու կողմէն ստորագրուելիք էջմիածնի հանդէպ հաւատարմութեան և հպատակութեան երգման թուղթին մէջ աւելցուց «հակաթոռ և հետեալ» կոչումները Սիսի և Աղթամարի կաթողիկոսութեանց համար: Զեռնագրիչները պիտի խոստանային և պիտի ուխտէին առ երբեք ի կողմն ելանել այլոց կաթողիկոսական անուանեալ անվաւեր աթոռոց: Միւս Աթոռներուն մէջ ձեռնադրուած եպիսկոպոսները Մայր Աթոռի հպատակութեան ընդունելու համար յատուկ արարողութիւն ալ կազմեց, ոչարգ վաւերացուցանելոյ զիրաւունս եպիսկոպոսութեան ձեռնադրելոց յանվաւեր կաթողիկոսացոյ կոչումով, եւ կրկին ձեռնադրութենէ միայն զգուշանալով, իման Սեղանին առջև լոկ քահանայական զգեստաւորութեամբ ուխտ ընել տալէ հոգը մատանի, երկիրոն և խոյր շնորհել սահմանեց: Այդ նորաձեւ արարողութեան առաջին երթարկուողը եղաւ Ներսէս Եպս. Վարժապետեան:

Այդ թուականներուն Սիսի կաթողիկոսական Աթոռը բարձրացաւ Մկրտիչ Բէֆ-սիզեան (1871-1894), որ հետամուտ եղաւ ինքն իրեն համար անկախ կացութիւն մը ձեռք բերելու: Այս ուղղութեամբ իր աշխատութիւնները յաջողցնելու համար 1880 տարւոյ վերջերը գնաց Պոլիս, կարգ մը առաջարկներով: Հոն Պոլսոյ Կրօնական ատենակ իր կողմէն ուրիշ առաջարկներ ներկայացուց Բէֆսիզեան կաթողիկոսին, պահանջելով անկէ ի միջի այլոց 1. Հպատակութիւն էջմիածնի Մայր Աթոռին, և 2. Պատարագի և Ժամերգութեան մէջ Կիլիկիոյ կաթողիկոսէն առաջ Ամիննէն շայոց կաթողիկոսը լիւծիլ: Մկրտիչ կթղ. մերժեց եղած առաջարկները, եկեղեցւոյ միութեան խնդրը խանգարող Գէորգ Դ. կաթողիկոսը ցուցնելով, իսկ եթէ յարաբերութիւններ ճշգիւ պէտք ըլլայ, Փիլիպպոսի և Ներսէսի ժամանակ եղածին նման սերիցոցուց ներկայութեամբ պիտի լինի կ'ըսէր:

Վէճեր և ձեռնարկներ շարունակուե-

ցան երկու կողմէն: Մկրտիչ կթղ. կը յայտարարէր որ եթէ Կիլիկիոյ վիճակներուն մէջ էջմիածնի կաթողիկոսը պիտի յիշատակուի, պէտք է որ էջմիածնի վիճակներուն մէջ ալ Կիլիկիոյ կաթողիկոսը յիշատակուի: Զատազան բանակցութիւններէ յետոյ վերջապէս համաձայնութիւն մը գույացաւ, որուն առաջին մասը կը տրամադրէր որ Սիւն էջմիածնի գերագահութիւնը ճանչնայ, բայց էջմիածնի ալ Սիւն հակաթոռ ե հետեւող չանուանէ: Այս համաձայնութեանէն յետոյ Մկրտիչ կթղ. մեծահանգէս չուքով պատարագեց Բերայի Ս. Երբորդութիւն Եկեղեցին ե յիշատակեց էջմիածնի կաթողիկոսը:

Բայց Քէֆօրդեանի համաձայնութիւնը բոլորովին անկեղծ չէր: Ան չուտով յայտնեց թէ ճշմարտեմ ատկ միայն համակերպած է: Քէֆօրդեան կառավարութեան անկալած իր շնորհները ձեռք բերելէ յետոյ փութաց Պուլիսը թողուլ ե վերադառնալ իր Աթոռը, մէկ ու կէս տարի մայրաքաղաքին մէջ մնալէ վերջ:

Օրմանեանի տեսութեամբ Գէորգ Դ. իր իրաւունքին մէջն էր ցորչափ կը փափաքէր Հայ Եկեղեցւոյ միութեան նշանակ Մայր Աթոռոյ գերագոյն գիրքը պահպանել ու պաշտպանել, եւ մինչեւ իսկ կերպով մը գլալի ընդ տալ: Բայց նա երբեք իրաւունք չունէր հաւանք ուխտին ձեւը փոխելով տնոր մէջ նորութիւններ մտցնելու: Պատմութիւնը իրեն չէր նպաստեր երբոր հետեւ ու հակաթոռ կը կոչէր Կիլիկիոյ Աթոռը, քանի որ մինչեւ այդ օր Կիլիկիոյ Աթոռը Մայր Աթոռին հակաթոռ հռչակուած չէր: Եւ արդէն, ինչպէս կ'աւելցնէ Աղբալպատոյի հմուտ հեղինակը, Գէորգ Դ. իր բաժնը հակասական ալ էր միեւնոյն ատեն:

Գէորգ Դ. մեծագործ կաթողիկոսի մահէն յետոյ Ամենայն Հայոց Հայրապետի ընտրութեան չուգեց մասնակցել Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը: Նորընտրի Հայրապետը Մակար Ա. (1885 - 1891), ինքնաբերաբար վերցուց եպիսկոպոսացութեան ուխտագրին մէջ իր նախորդէն մուծուած Սիսի ե Աղթամարի կաթողիկոսութիւնները անվաւեր ե հետեւալ հռչակելու յաւելուածը, որով գալթակալութեան քար մը մէջտեղէն վերցուած կ'ըլլար:

Քէֆօրդեանի մահէն յետոյ Կիլիկիոյ

Աթոռը դարձեալ ինկաւ մեծ խառնաշփոթութեան մէջ, որոնց մանրամասնութիւնները ուղղակի կապ չունին մեր նիւթին հետ, ուստի գանց կ'ընենք: Այդ խառնակութիւնները վերջացան օւթ տարի յետոյ միայն, Սահակ Բ. խապայեանի ընտրութեամբ (1902 - 1939):

խապայեանի օրով ալ տեղի ունեցան կարգ մը բանակցութիւններ Աթոռներու յարաբերութեանց շուրջ: Կիլիկիոյ կաթողիկոսը 1907 Փետր. 26 թուակիր նամակով մը ութ յօդուածներէ բաղկացած առաջարկութիւն մը կը ներկայացնէր իրեն հիմ համերաշխութեան: Այդ յօդուածներէն Ս. էջմիածնի ե Կիլիկիոյ յարաբերութեանց կը վերաբերին, 1. Մայր Աթոռոյ կաթողիկոսը պիտի յիշուի Կիլիկիոյ կաթողիկոսէն ե վիճակներէն, բայց փոխադարձաբար պէտք է որ Կիլիկիոյ կաթողիկոսն ալ յիշուի էջմիածնէն ե իր վիճակայիններէն: 2. Կիլիկիոյ կաթողիկոսը կրօնական խնդիրներու մասին էջմիածնի կաթողիկոսին հետ խորհրդակցութիւն կամ կարծիքի փոխանակութիւն կը կատարէ: 3. Կիլիկիոյ եպիսկոպոսները կերպով ընծայադիրով պիտի ձեռնադրուին եթէ ազատ ըլլան էջմիածնի վիճակներուն մէջ պաշտօնավարել ե բարձրագոյն պաշտօններու համար ընտրելի ըլլալ:

Այս առաջարկները պահ մը նկատի առնուեցան Պոստոյ մէջ ե բանակցութիւններ կատարուեցան, բայց քիչ յետոյ Թուրքիոյ մէջ պատահած քաղաքական ահաւոր վերիվայրուեցումներու փոշիին տակ թաղուեցան ասոնք ալ:

Մակար կաթողիկոսի յաջորդող Ամենայն Հայոց Հայրապետները շարունակեցին այն փափկանկատ ուղղութիւնը զոր որդեգրած էր ան: Գէորգ Ե. կաթողիկոսի (1911 - 1930) օրով, 1925-ին Ս. էջմիածնի մէջ պատրաստուեցաւ «Աղգային-Եկեղեցական ժողով գումարելու յատուկ կանոնադրութիւն» մը, ուր Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսը յայտարարութեամբ է նախաթոռ անդամ, երկու պատրիարքներուն հետ (Յօդուած 5): Ստոյ կաթողիկոսը կը նախադահէ Աղգ. Եկեղեցական ժողովին՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի հիւանդութեան պարագային (Յօդ. 6): Մուրաւորեցեալն Սորեն Ա. կաթողիկոսի օրով (1932 - 1938) երկու Աթոռներու յարաբերութիւնները դարձան աւելի սերւակի,

մասնաւորաբար՝ երբ Սահակ կթղ. իրեն Աթոռակից օծեց Բարգէն կթղ. Կիւլէսէրեանը (1931-1936)։ Երբ Գարեգին Արք. Յովսէփեանց, էջմիածնի լիազօր նուիրակը, 1935 Դեկտեմբերին այցելեց Անթիլիաս, հին դատաւ շատ ջերմ ընդունելութիւն, և Բարգէն Ա. կթղ. այդ առթիւ Հապի մէջ կը յայտարարէր. «Այլեւ շատոնց վերջ գտած են Գէորգ-Միգրտիչեան անոտի բանալէճերը և ամէնքս նուիրուած ենք Հայ ժողովուրդը պահելու իր Մայրենի Եկեղեցւոյն ծոցը, իր բոլոր կարելի միջոցներով, և թէ պարտաւոր ենք միշտ գործակցելու Մայր Աթոռին՝ զիրարացնելու համար անոր աշխատանքը Սփիւռքի մէջ»։

Բարգէն Ա. կաթողիկոս ջանաց Կիլիկիոյ և էջմիածնի Աթոռներուն միասնականութեան կապը աւելի ամրապնդել 1936 Մարտ 29-ին կատարած իր մեռնորհնէքին առթիւ։ Ան իր օրհնած իւզին մէջ խառնեց հին էջմիածնական մեռնոններ, օրհնուած Ղազար Զահեցի (1737-1751), Եփրեմ Զաքեցի (1810-1835) և Գէորգ Ե. (1911-1930) կաթողիկոսներէն։ Ապա իր օրհնած մեռնոնէն փոքրիկ սրուակներով նուէր զրկեց Ս. էջմիածնի Ա. Վեհ. կաթողիկոսին և Երուսաղէմի և Պալատի պատրիարքներուն, իրեն նշանակ եղբայրական սիրոյ և համերաշխութեան նուիրապետական Աթոռներու։ Ս. էջմիածնի զրկուած սրուակին վրայ փակցուած էր մասնաւոր պիտակ մը ուր կ'ըսուէր թէ «Սառնեցաք ի նա զերիս հնազոյն Մեռնոս ի Մայր Աթոռոյ Սրբոյ էջմիածնի . . . ի նշան միութեան կաթողիկոսական Աթոռոյ և յապացոյց միասնականութեան նուիրապետութեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ։ Խնդրեմք զի և դուք խառնեսլիք ի սմանք ի Մեռնոն, զոր օրհնելոց էք. եթէ կամեսցի Տէր»։

Շատ ուրախալի էր տեսնել Կիլիկիոյ տարագիր Աթոռին հանդէպ Ս. էջմիածնի ցոյց տուած եղբայրական ազնիւ զգացումները և Կիլիկիոյ կորովի աթոռակից կաթողիկոսին ջերմ ու սրտագին արտայայտութիւնները հանդէպ Հայաստանեայց նախամեծար Հայրապետութեան։

Երջանկալիչատակ Տ. Խորէն կաթողիկոսի մահէն յետոյ նոր Հայրապետի ընտրութեան համար 1941 Ապրիլ 10-13-ին Ս. էջմիածնի հաւաքուող պատգամաւոր-

ներու կարգին առաջին անգամ ըլլալով կը տեսնուէր նաև Կիլիկիոյ եպիսկոպոսներէն Տ. Խաչ Արքեպս. Աջապահեան, որ հըրհուանքով կը յիշէ երկու Աթոռներու միջև ստեղծուած փոխադարձ սիրոյ զգացումները և կը մաղթէ որ սոգուտ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ աճումին ու բարեգործութեան միշտ և յաւիտեան պահուի սիրոյ, համարաշխութեան և միասնականութեան մաքուր ոգին»։

Սարահեան Պետրոս կաթողիկոսի մահէն վերջ (1940), Կիլիկիոյ Աթոռին նոր կաթողիկոս մը ընտրելու առթիւ Նոյն տարւոյ Դեկտեմբերին, առաջին անգամ ըլլալով, Ս. էջմիածնին ալ ներկայացուցիչներ զըրկեց Անթիլիասի պատգամաւորական ժողովին։ Այս առթիւ Հապ կը գրէ երկու Աթոռներու Գործակցութիւնը խորագրին տակ. «Այս բոլորին մէջէն վեր կը կենայ՝ Եկեղեցւոյ համար պատմական արժէք ունեցող իրողութիւնը թէ Ս. էջմիածնի և Կիլիկիոյ երկու կաթողիկոսական Աթոռները, փոխադարձ մասնակցութեամբ իրենց համագումարներուն, հաստատած եւ իրագործած կ'ըլլան միասնականութիւնը Հայաստանեայց Սուրբ եւ Առաքելական, Մի եւ Ընդհանրական Եկեղեցւոյն, և համերաշխ գործակցութեան համբաներ բացած»։

Հայրապետական Աթոռին Սիսէն Ս. էջմիածնի վերադարձէն ճիշդ կէս հազարամեակ յետոյ իրականացած այս սերտ վերաբերումը լաւագոյն երաշխիքն է Հայ Եկեղեցւոյ աւելի պայծառ ապագային եւ Ս. էջմիածնի Մայր Աթոռին լուսանորոգ շողազարդումին։

Ն. Վ. Պ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂՄԱԿԱՆ**Տ Ո Ւ Ն Ը (*)**

Տունս եմ շինեմ
Արագածի անդոյթ խորշին,
Պարզ, մրսերիմ,
Ոնին մէջէն իմ պապերուն.
Տարիներով երազն որուն
— Անհաս կարօս —
Նըման նաւուն փրդոսկրեայ,
Կրքեր եմ ես,
Երկէ երկիր ու ծովէ ծով:

Տունս եմ շինեմ
Արագածի անհուն սրբին,
Ձայնին մէջէն բիլ ջուրերուն,
Ղօղանջն ի վեր հօտին անցորդ:
Մեծին անոր իմ սիրսն է սափ,
Մինչ ոսկերուս սրտի սրտի
Հողը մեր սուրբ,
Ինձ կը բերէ բիրեղ հոգին
Իմ պապերուն:
Ու իմ նայուածքը կը սահի,
Մէկ սուտակէն միւս յակիւնք,
Ծաղիկներու, առուակներու,
Որոնց վրայ կաթիլ կաթիլ
Ցանցն է ինկեր,
Իմ պապերուս ապրումներուն:
Քրչիկ մ'անգիրն,
Հովի բերնին,
Նրբեմներ կը թոթուեն ձիւն.
Երկու թրոյուն
Կը հիւսեն բոյն,
Տունիս սեմէն
Ինձ տալով դառ,
Մեծ արուեստէն իմ պապերուն:

Տունս եմ շինեմ

Արագածի անդոյթ խորշին,
Եւ հողերու շրջումներուն
Հրակայ ծաղիկ մ'է իմ հոգին:
Լեռան վրայ Արագածի
Կայ ձայներու անհուն համերգ.
Մէջս կարծես հուր եմ վառեմ,
Շրջումներուս՝
Հազար հազար սերունդներու
Իղձն է՝ թառեր:

Ու ժամէ ժամ, կը բարձրանան,
Կը կամարուին,
Ձերք յամեցած կարօսի ժայթք
Տունիս պատեր.
Մինչ ֆառերու կուրծքին դիմաց
Կը փայլակէ մուրհը կախարդ,
Կը մրսածեմ աչներով թաց
Ես պատկերին,
Որ կ'առնէ ձեւ,
Այնպէս ինչպէս երազն է իմ
Երէկ, այսօր, հազար տարի,
Բուսած հողէն մեր աշխարհին:

Կը բարձրանան պատերն անոր
Ոսկ օսկ, թիզ թիզ,
Լուսամուսներն ահա նըման
Այլըներու,
Որ կը նային անհուն սիրով
Դաւթին վրայ Արարատեան,
Ափը անհուն բարիքներու
Ժողովուրդին իմ մասնուցող:

Դուռներն ահա,
Դէպ արեւմուտ ու դէպ հարաւ,
Լուռ հըրաւէր եկուորներուն,

(*) Հայրենական ապագաւրէն;

Որուն փութն զոյգ ծիծառներ
Ամէն զարուն՝
Պիտի հիւսնն երջանկութեան
Օրանն իրենց:

Մարմին է արգ տունն իմ աղուոր,
Զոր դարերով եմ երազեր:
Անկիւնն ահա թոնրատունին
Ու մառանին,
Ուր յօրինեն պիտի առու
Յորենն արդար, կաթն ու գինին
Սարսեաւ բարիք մեր աշխարհին:

Քովիկն անոր պարսէզ աղուոր,
Որմէ կածանն զերթ ժապաւէն
Դէպի աղբիւր,
Հեղուկ հոգին իմ պապերուն,
Սափոր, սափոր,
Փոխադրելու ներս իմ տունէն:

Հասակդ առած կանգներ ես արդ՝
Տուն Հայրենի,
Իբրեւ խորհուրդ,
Պասսպարան ու սաղաւար,
Քանգուովն դէմ
Հազար հազար տարիներուն:
Ու ցնցուղով ու ողկոյզով
Հոսի բարիքը օրհնաբեր,
Լեցովին շաղով ու մարգարտով մեր ամ-
բարներ,

Սրտերն հանուր հայ աշխարհին:
Իջնէ ինչպէս ցօղը բարի,
Սերունդներու մաղթամբը սուրբ
Վըրան տունիս, վըրան դալար նորանորոգ
Մեր աշխարհին,
Զը կոխէ հոն ոտքը չարին,
Շուքն ու արիւն
Մեր դրուծան թրեւամիտին:

Հեռուն, հեռուն,
Պարը հըսկայ, պարը կախաղդ
Յաւերժական մեր լեռներուն:
Շուքը հըսկայ

Նոյի լեռան,
Ու դեռ գերի,
Զիս ընկով կաթսայ անհուն՝
Ու իմնն իր մէջ կ'եռեսեփի:

Տուն իմ անուշ,
Քող չըպակսի հացը մափուր
Սեղանէն բու,
Ու մառանէդ՝
Մեղր ու գինին:

Շողն ազամանդ մեր ջուրերուն,
Մոյնը թաւիւ հազարերփեան
Մեր լեռներուն՝
Վըրան դէմքին զակըններուդ.
Որոնք վաղը ու գալ տարի,
Դալ դարերուն,
Իմ արիւնէս պիտի բացուին
Ծիլ ծիլ, շող շող,
Անտառին մէջ մեր մեծ ցեղին:

Տուն իմ նորոգ,
Որա՛ն նըման՝ այն միւսին,
Որուն սեփն արիւնն իմ հօր
Հոսեցաւ վար՝ կաթիլ, կաթիլ,
Հիւսել ոսպանն իմ վրէժին
Եւ վրէժին իրեն նըման
Հազարներու:
Այժմ իր հոգին,
խորհուրդ հանգչած, զերթ աղանի
Իմանալի,
Կը հըսկէ լուռ, ինձ ցոյց տալով
Հորիզոններն,
— Հեռու ճամբայ դէպ հայրենիք —
Կանչող իրեն, բանակներն իր.
Պանդուխտներուն:
Գտած եմ քեզ տուն իմ աղուոր,
Ինչպէս երբեմն ժըպիտն էր մօտ
Աղօթք մամուս,
Հասակն անեղ իմ պապերուն:
Առանց քեզի,
Տուն հայրենի,
Իր հունէն դուրս,

Նրման չուրին՝

Մենք սահմանուած ենք չորեալու :

Այժմ երբոր, դարձի շեփոր,

Կը կանչէ ես

Բանակն հրակայ պամդուխսներուն .

Սեմին կեցած իմ նոր տունիս ,

Պալաս մ'ինչպէս մարմարակերտ

Իմ մտէն ներս ,

Ես կը կանչեմ

Հոգիները իմ պապերուն .

Ինչպէս կեցաւ

Մէկը որ մը իմ արիւնէն ,

Ասկէ առաջ հազար տարի ,

Դիտեց անցնիլն իր առջեւէն ,

Գառնուկներու , մրտուկներու

Երան հարուստ .

Իմ առջեւէն գառնուկի տեղ

Բանակն անբաւ բանւորներուն ,

Հողի , մրտի ,

Որ կը հիւսեն ցանցը երկաթ ,

Ցանցը կըրակ ,

Վըրան ազատ

Մեր աշխարհին :

Գորովագին ,

Կեցած հրպարտ տան շեմին ,

Այնքա՛ն արցունք

Սրտիս՝ ժրպիտ :

ԵՂԻՎԱՐԴ

ԶԵՆՆԵՐ

Հետագայ պատմական արտադրող տաղը հանած ենք Ս. Արտոնյա թիւ 1455 Ձեռագրին :
Նոյն տաղը մանր տարբերակներով կը գտնուի նաեւ թ. 714 ձեռագրին սկիզբը : Առաջին ձե-
ռագիրը ունի հետեւեալ յիշատակարանը : — «Գրեցաւ ոտանաւորս ի փառս շահի թոխար
ձեռաւոր Սեփաւնու մեղսանեակի իրիցու , ի վայելումն Յովսէփի աշակերտին ինոյ . ի թվականիս
Հայոց ՌՉԱ (= 1622) Մայիս ամսոյ , յորժամ ընտանապաշտը դուռն գլուխ փաշեցին եւ գտնան
եւ զսարայն կոխեցին , եւ զՍանն փաշիշանն ըսպանին , եւ զայլ գլուխ մարդիսն ջարդեցին , եւ
կոյնն քաղաքը ըզմուշքան Մուսափան , զոր Տէր Ած . զինքն խաղաղութեամբ պահեցեալ ամեն » :

ՈՂԲ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԻՆ ԿԱՖԱՅՈՒ

Ինքն հարիւր հայոց քրիստ

Ի՞նչ էր տւելին [= 1475]

Ի յառմանէ մեղաց չարին

Միաբանեցան այն տանկին :

Թաքարն եկաւ ի վր . Կաօնին

Ջրեր զամենքն կտնցին

Կրօնի տրեւն հետ փառքին

Սէ տաս արիւն յերկիր հեղին :

Յետոյ եկին զաւրդանին (*)

Որ Դձ էր աւելին

Սէ միաբան ի գուրս ելին

Չկա՞նք փառքն բոլորեցին :

Բազում և անթիւ էր հետեւին

Թօփ ու բուժանկ տաս ունեին

Խիստ կանչելով կոնի գային

Որ ան մտէր ի վր . փաղին :

Մեծ մեծ քօփերն երբ փաշին

Երկին և երկիր կու զոգային

Խիստ տաս վնաս եղեւ փաղին

Տուն եւ տանաւրն փրկեին :

Տըղայք մեռան յանձն ծային

Կանայք յանձն զարհուրեին

Սէ ըզըղայսն անցուցնեին

Ջի անեղ էր ծայն մեծ քօփին :

Ի հինգ աւուրն զփառքն առին

Սէ տուտ երդումն տաս արարին

(*) Ըստ թ. 714 ձեռագրին Գ. եւ Դ. տուները տեղափոխել են :

Յեռոյ զհաղաճն ի գիր առին
 Ըզմանր ու զմեծն գրեցին :
 Զինչ որ նեպալ լեարախ կային
 Զամենն ի հաղէն ժողովեցին
 Զնեք եւ զաղեղ եւ զասպարնին
 Զամենն առեալ կողոպտեցին :
 Դարձեալ խառան օտս մի առին
 Շասոց զմորուն կերեցին
 Փայտով զմարդիբն շարդեցին
 Զգուսր եւ զորդին ժողովեցին :
 Զհաւրն գլուխն կերեցին
 Զորդին առին եւ գերեցին
 Անխնայ ժողովեցին
 Զերկու եղբարն ի մին տեղին :
 Զնոր պրսակած հաւան ու փեսան
 Լալով առին ի նա՛վ դրին
 Հայրն եւ մայրն օտս լացին
 Եւ գլխիբաց ի հեք գնացին :
 Նա հար չելաւ չի խղճացին
 Եւ ոչ լալուն ողորմեին
 Մտերն եղեր եր զազանի
 Զանմեղ գառնեբն ուտեին :
 Առին տարան դաքրդանին
 Լալով լըցին ի մեկ տեղին
 Տղայն ամեն խիտ կու լային
 Եւ հաց եւ ջուր կու կանչէին :
 Ծրնողն ամեն ժողովեին
 Եւ կերակուր յուղարկէին
 Լալով մտին յեղեր ծովին
 Ողորմ նային ի դեմ նալին :
 Քառասուն օր ի վր. ծովին
 Աղաղակեն ի դեմ հաղին
 Շաս աղբիկներ եւ ծառանին
 Զամենն առին ի մեկ տեղին :
 Տասըն հազար օրդայս առին
 Զա(ր)ս ըզմառայն եւ զաղբիկին
 Զպազրկըներն ժողովեցին
 Զամենն խիտ քալանեցին :
 Շաս մի սահաք յառաջ տարին
 Այնով չեղել բնութիւն չարին
 Զար հրամանք յառաջ հանին

Հրատ. Ն. Վ. Մովսէսյան

Որ չի պահուէր զուճառ նոցին :
 Ըզգանկակնին ժողովեցին
 Մինչ ի մըն հասուցին
 Առեալ տարան յընտանայոյին
 Ի մեծ պարունն հասուցին :
 Զժամ ու զաղբիք խափանեցին
 զՍանքայ Մարիամն որ կու գովին
 Ըզնառնկաց եկեղեցին
 Այնա՛յ մըղկիք զայն արարին :
 Զինչ որ Ֆրոնանկ կայր հաղաքին
 Զամեն Ստամբուլ առեալ տարին
 Զի նոր դարձուած ի հոն կացին
 Զամենն նոր տանկացուցին :
 Խիտ քերեցան եւ յեք կացին՝
 Եւ ամուսնեք ի վայր մնացին
 Ամեն մարդոյ հասկացուցին
 Զինչ որ բոզակ կայր գրեցին :
 Զկրկիքն նինեզն ի գիր առին
 Զտուն եւ զայգի գին բռնեցին
 Զերեք բաժին կ'ուզէին
 Աղաչանաւ ըզկեսն առին :
 Խիտ նեղութիւն կայր հաղաքին
 Ամենն ի լաց հառաչէին
 Ճանփայ չկայր որ փաղչէին
 Զինչ գերութիւն փառաւոնին :
 Ըզժողովուրդն տանջէին
 Յանկարիտ կու տան(ե)ին
 Ի կիր ւ ի քառ բանեցեցին
 Զեռներ եւ ոսկին արխնէին :
 Լալով ըզփարն կրէին
 Զի քալն ի հեք կու ծեծէին
 Սարկաւազներն եւ ուտածնին
 Մերցուքեան արժան էին :
 Փիլիսոփայն եւ փահանայ
 Իրից օրդիք եւ Խոնանին
 Զամենտան լալով առին
 Եւ ի հաւատոցն հանեցին :
 Ով գիտ յե՛տ պահ մի բարին
 Գ՛լարիպ Ներսէսս ի սեղանին
 Բոլոր արջու հայր մեր յերկին
 Իւր աստղին մեղքն չիւզին :

ԴԱՐԻՊ ՆԵՐՍԷՍ

ԲԱՆՆԱԿԱՆ

1695-Ի ՀԱՅԵՐԷՆ ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱԳԻՐ ՔԱՐՏԵՍԸ

Քարտէսներու և քարտիսագրութեան պատմութիւնը հետաքրքրական և արժէ- ջաւոր տեղ կը գրաւէ արուեստից և գիտու- թեանց պատմութեան մէջ և կը սկսի մարդ- կային ազգի քաղաքակրթութեան նախնա- կան շրջաններէն:

Փարաւոններու Նեքրպոտոքը իր հմուտ երկրաչափները ունէր, Ռամսէս Բ. ի օրով (1333—1300 Ն. Ք.) կալուածական մաս- նակի եւ ընդհանուր քարտէսներ կը պատ- րաստուէին Նեղոսի ափերու մշակելի հո- ղերու սահմանները որոշելու եւ պետական տուրքերը ապահովելու համար:

Նման քարտէսներ փորագրուած կաւէ աղւեսներու վրայ, կը գործածուէին նաեւ Միջագետքի մէջ Սարգոնի օրով (3800 Ն. Ք.), և անկէ վերջ երկար ատեն:

Այս աղւեսներէն կամ տախտակներէն բաւական մեծ թուով երեւան բերուած են Միջագետքի մէջ կատարուած պեղումնե- րու ընթացքին եւ կը գտնուին եւրոպական թանգարաններու մէջ:

Յունները՝ եգիպտացիներէն իւրացուցին այդ արուեստը եւ դարգացուցին դայն ի- րենց երկրախուզական արշաւանքներու և պատերազմներու ընթացքին:

Ըստ Էրատոսթենէսի յունագրի Անաք- սիմանդը (611—546 Ն. Ք.) գծած է երկրա- գունտի առաջին ընդհանուր քարտէսը, կե- դոնք ունենալով Սեփական ծովը: Անոր մէջ ցամաքները դասաւորուած կը գտնուէին բոլորշի շրջագիծի մը մէջ՝ շրջապատուած ովկիանոսով:

Կլոդիոս Պտղոմէոս, Բ. դարու հռո- չակաւոր մաթեմատիկոս—աստղագէտը ու- սումնասիրած է եգիպտական հնագոյն եւ լաւագոյն քարտէսները Աղեքսանդրիոյ մատենադարանին մէջ եւ օգտագործած է իր Աշխարհագրութիւնը կազմելու համար: Օգտուած է նաեւ մատենադարանայեւ կիւ- րենացի Էրատոսթենէսէն (276—196 Ն. Ք.) որ նոյնպէս աշխարհագրական հետազոտու-

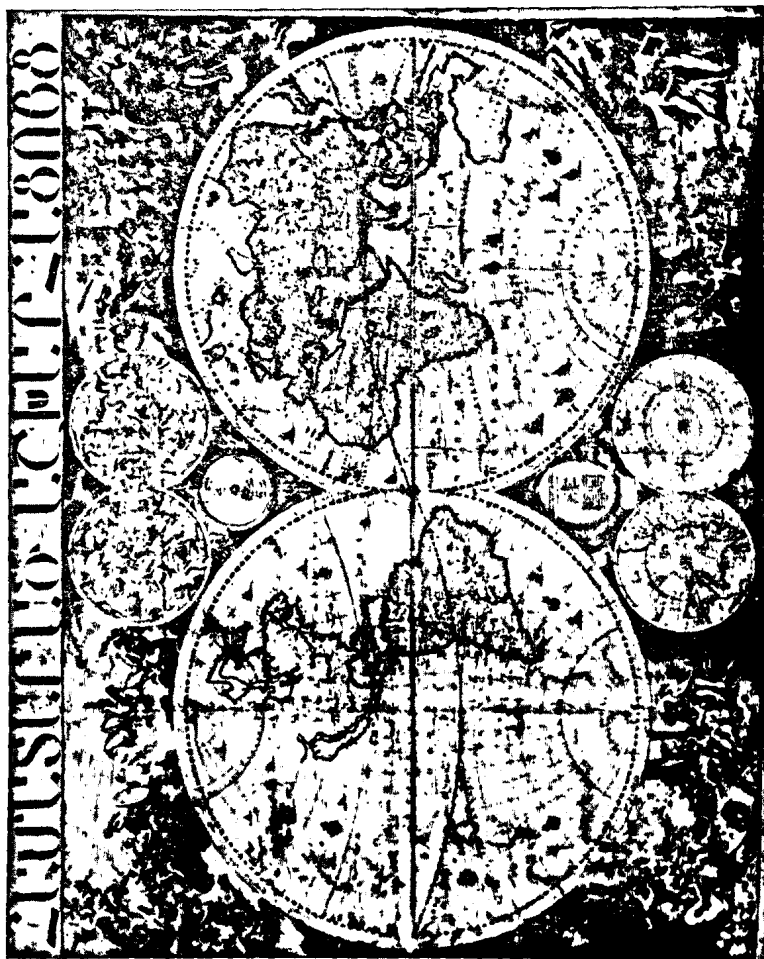
թիւններով կը զբաղէր, և հեղինակութիւն- ներ ունէր այդ աշխատութեանց շուրջ: Ստրապո պահպանած է անոնց մէկ մասը իր գործերուն մէջ և իր կարգին կը յիշա- տակէ Աղեքսանդրիոյ մատենադարանի հա-ւաքածոն: Պտղոմէոսի աշխարհագրութիւ- նը ութը գիրքերէ կը բաղկանար և մինչև Միջին դարերը իր տեսակին մէջ կարեւ- ւորագոյն հեղինակութիւնը կը նկատուէր: 1410ին յունարենէ լատիներէնի թարգման- ուած է այդ օտուար աշխատանքը Յակո- բոս Անկէշոսի կողմէ:

Տպագրութեան գիւտէն յետոյ, Ժն. դարէն սկսեալ, քանիցս տպագրուած է այն լատիներէնի վրայէն, իսկ յաջորդ դա- րու վերջերը յունարենի: ԺՅ. դարուն մէջ գրուած յունարենէն ձեռագիրներէն մին կը գտնուի Աթոսի վանքերու մատենադարանի մէջ: Տպագրութիւնը շարունակուած է ԺԺ. դարուն մէջ, այս անգամ լատիներէն և յու- նարէն ձեռագիր և տպագիր օրինակներու բաղադատութեամբ: Աստուց մէջ լաւագոյնը կը նկատուի A. F. Didot-ի հրատարակու- թիւնը:

Կիկերոն, Սենէկա, Պլինիոս և ուրիշ հռոմէայեցի հեղինակներ տեսած և զոր- ծածած են հռոմէական տեղագրական և ընդհանուր քարտէսներ: Պլինիոս կը յիշա- տակէ Հայաստանի ռազմավարի քարտէսը պատրաստուած Ներոնի ժամանակ: Կը յի- շատակէ նաեւ հռոմէական կայսրութեան ընդհանուր քարտէսը, որ, թէև յատկա- պէս պատրաստուած էր Յուլիոս Կեսարին նուիրուելու, սակայն անոր անսպասելի և եղբրական մահուան պատճառաւ նուիրուած է Օգոստոս կայսրի, որ ընդունած է մեծ կարեւորութեամբ և զնահատութեամբ: Իր յաջորդները նոյն վերաբերմունքը ցոյց տուին հասկնալի պատճառներով:

Քարտիսագրութիւնը ընդունելութիւն գտաւ նաեւ ուսումնասէր և բանասէր քրիս- տոնեայ վանականներու մէջ: Զ. դարուն փայլած է Աղեքսանդրացի վանական Կոդ- մասը: Նոյն դարուն կազմուած կը նկատու- րի 1896ին Մադապայի մէջ գտնուած գե- ղեցիկ և զուեւուր խճանկար—քարտէսը:

Միջին դարերու և խաչակրական ար- շաւանքներու շրջաններուն սակայն (1095—1291) Եւրոպայ կորսնցուց իր խանդավա- ռութիւնը այդ մարզին մէջ տիրող յետա-

դիմական մտայնություններու պատճառաւ, Այդ շրջաններուն հինքերու հետեւողութեամբ քարտէսները ձուռնէ, ուղղանկիւն եւ կամ որոշորէի կ'ըլլային՝ միշտ ուղկիւնոտով շրջապատուած, ընդհանրապէս ծրուսողէմը ունեցնալով կեդրոնական դիրքի մէջ, Հաւանաբար այն ատեն աւելի զօրացաւ այն հին աւանդութիւնը թէ աշխարհի կեդրոնը կը գտնուէր Ս. Յարութեան Տաճարի մէջ, Գնահատութեան արժանի է միւս կողմէ մէ արարական խալիֆայութեանց կեդրոններուն մէջ տեսնուած աշխատանքը թէ քարտէսի ուսումնասիրութեան եւ թէ կազմութեան համար: Անոնք մեծ մասամբ կ'առաջնորդուէին հնդկական աղբիւրներէ եւ Պտղոմէոսի գործերէն որոնք արաբներէն թարգմանուած էին:

Մարտո Բոլո, վասկո տը Կամա եւ ուրիշ Նւրապացի ռովագնացներ եւ ճամբորդներ Մերձաւոր եւ հեռաւոր Արեւելքի մէջ ի գործածութեան տեսած են զանազան քարտէսներ եւ գունտեր: Զինականները փորագրուած էին պղնձեայ գունտերու վրայ եւ կամ փորագրուած տախտակի կտորներով տպագրուած թուղթի եւ կտտի վրայ:

Տպագրութեան իրաւունքն յետոյ Նւրապացի բոլոր կեդրոններուն մէջ քարտէսներու պատրաստութիւնը տպարանական աշխատութեանց գլխաւոր ճիւղերէն մին եղաւ, վասնզի վերագրութեան եւ նոր ծնունդ առած ազգերու աշխարհակալական եւ յառաջդիմական ձգտումներուն եւ նուաճումներուն համար անհրաժեշտութիւն մըն էր ան այլեւս:

Անթիվերպ եւ Ամսթերտամ առաջին տեղը կը գրաւէին անոնց մէջ եւ այդ դիրքին մէջ Ֆլամին մինչեւ ԺԸ. դարու սկիզբը: Ամսթերտամի մէջ էր որ 1695ին տպագրուեցաւ առաջին հայերէն քարտէսը Համաթարած Աթաբեկիայի վերատառութեամբ: Անոր մէկ օրինակը կը պահուի Ս. Աթոռոյս մէջ եւ անոր լուսանկարն է որ կը զարգարէ Սիւնի այս թիւը:

Երուսաղէմի օրինակը տպուած է ճերմակ թուղթի վրայ եւ փակցուած թղթածածկ կտաւի վրայ: Կտաւի վերի եւ վարի եղբերները ունին սովորական քարտէսներու տախտակեայ պարզ «Երկրները»: Բարտէսը ունի 1.55 մէթր լայնութիւն եւ 1.21 մէթր բարձրութիւն: Զորս անկիւններուն մէջ պատկերացուած են տարւոյն չորս եւ

զանակները՝ զիցաբանական եւ ալլաբանական անձերու եւ կենդանիներու խմբանկարներով՝ որոնք ունին Ռաֆայէլեան նկարչութեան ոճն ու գեղեցկութիւնը: Վերի ձախ եւ աջ անկիւններուն մէջ դրուած են Գարուն եւ Ամառ, իսկ վարի ձախ եւ աջ անկիւններուն մէջ Աշուն եւ Ձմեռ: Հինգ ցաւաքամասերը կը տեսնուի երկու հարթագունտերու մէջ: Եւրոպա, Ասիա եւ Ափրիկէ կը գտնուին աշակողման արեւելեան կիսագունտի մէջ, իսկ զոյգ Ամերիկաները՝ ձախակողման արեւմտեան կիսագունտին մէջ:

Այս հարթագունտերու վերեւ կը տեսնուին հիւսիսային եւ հարաւային երկրագունտերը որոնց մէջ ներկայացուած են համաստեղութիւնները, իրենց ալլաբանական կենդանակերպերով:

Այս գունտերուն տակ դրուած է արեւադիւղիւնը: Անոր մէջ երկիրը կեդրոնական տեղ կը գրաւէ եւ շուրջը կը դառնան լուսինը, փայլածուն, լուսաբերը, արեգակը, հրատը, լուսնեագը եւ երեւակը: Անոնց ծիրերը շրջապատուած են աստեղազարդ գոտիով: Արեւադիւղիւնը Դրութեան չորս կողմերուն վրայ կը տեսնուին մարդկային ազգի ճերմակ, գեղին, սեւ եւ կարմիր ցեղերու ներկայացուցիչները իրենց յատուկ տարազով եւ խորհրդանշաններով:

Մեծ հարթագունտերուն տակ կը զբոսնուի հետեւեալ յիշատակարան արձանագրութիւնը ձուռնէ շրջանակի մը մէջ ցորենի փունձերով եւ երկրաչափական առարկաներով զարդարուած:

«Նորոգ քանդակ գեղեցկավիպ հանրաճում փոխաբերեաց Թօմա յեմնորդ Ոսկ Կանգեղան»:

ՊԱՏՈՒԱԳԻՐ ԱՇԽԱՐՀԱՑՈՑՅԻՍ

Գ.	} Որ է	Գեա
Է		Կղզի
Էն		Կղզի
Ն		Նաւահանգիս
Ծ		Մոլ
Գ		Բարափ
Ս		Մար
Բ		Պագաւարիւն
Ա		Ասիան
Ն		Նահանգ

Փորագրութիւն յոյժ ցանկալի
 Ի ձեռն եղբարց հարազատի,
 Աղբիւսնու Ըսկոնքիկի
 եւ Պետրոսի ֆաբլարժի,
 Ընդ Ղուկասու հրմատունի
 երկամբք բազմոք յայսածողի
 եղբորորդի իմ Անդրանիկի
 Պաննացի էմ յիւրում ծոցի
 յԱմստրդամ
 1695

Այս յիշատակարանին տակ, անմիջապէս շրջանակէն դուրս, կայ հետեւել լատիներէն արձանագրութիւնը.

Hadrianus et Petrus Damianns Schoonebeek
 Frates Faciebant Amstelodami MDCXCV.
 յետոյ կուգան երկու փոքր հարթգուններ որոնց մէջ կը տեսնուին հարաւային և հիւսիսային կիսագուններու ցամաքները եւ ովկիանոսները: Երկու գունտերուն միացման կէտին տակ խեցեպնակի մը մէջ կան պարսկերէն երկու բառեր: «عالم» «Ենհամ ալիմ», որ կը նշանակէ Աւսարհացոյց:

Քարտէսի փորագրութեան աշխատանքը ինչպէս կը տեսնուի յիշատակարանէն կատարուած է Սկոնթէկ եղբայրներու կողմէ, իսկ տպագրութիւնը Թոմաս Եպս. Վասնդեցիի հաստատած տպարանին մէջ ուր կ'աշխատէին Մատթէոս, Ղուկաս և Միքայէլ՝ Վանանդեցիի հաւատարմիւ և տաղանդաւոր ազգականները:

Աշխարհացոյցը անոնց անդրանիկ գործը եղաւ: Յաջորդ տարին իսկ ի միջի այլոց լոյս ընծայեցին Աշխարհացոյցը բացատրող մէկ աշխատութիւն որ Բանայի անունը կը կրէր: Վանանդեցիի տպարանը որ սկսած էր 1695ին, գոցուեցաւ Ղուկասի վարչութեան օրով՝ 1717ին, նիւթական դժուարութեանց պատճառաւ:

Քարտէսը ամբողջութեամբ գեղարուեստական առաջնակարգ գործ մըն է և պատիւ կը բերէ Հայ ցեղին:

Կ. Բ.

ԼԵՂՈՒՄԳԻՏԵԿԱՆ

ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԱԶԳԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ(1)

Ճոռոմբաւն այս ոճը տեւում է բաւական երկար. զերթէ նոյն ոճով է նարեկացին՝ Ժ. դար. իսկ ԺԱ. դարին դեռ Մագիստրոսը գրում է.

«Զբաղմունքն անձկութեան տենչանաց քոց և զփափաք ցանկութեան տափանաց, որ խանդակաթ ըզձամբ յաւերժ տողորէր, պտուգմամբ կարօտեալ» (Թուղթք, հրտ. կոստ. էջ 222); ուր միմիայն փափաքի բառի համար 11 բառ է գրուած:

Բանասէրների այն ենթագրութիւնը թէ այս շրջանի ուռուցիկ և ճամարտակ ոճը արաբական ազդեցութեան արդիւնք է, ըստ իս ճիշտ չէ: Ուռուցիկ ոճի ամենամեծ ներկայացուցիչն է Թէոդորոս Փոթենաւորը, որի լեզուն իր նորահնար կանցունչափ անսովոր բառերով նմանը չունի հայ մասնագրութեան մէջ: Ահա մի հատուած այս հեղինակից ևս:

«Այսօր մեծ խնդութիւն ամենայն տիեզերաց. քանզի բացաւ դուռն արեւելեան աստղանշան ճանապարհաւն մոգս հանելով ընծայաբերն, երկնաւոր հրեշտակաց արքային մատուցանելով ոսկի արքայական ինքնահոգարուսակ արուեստանարագործութեամբ մաքրազտեալ և գունազարդեալ ի շողիւնս հրալուսաճաճանչագեղնութեանն . . . այսօր աւարտագործեալ կատարաշինեցաւ լրումն եկեղեցւոյ՝ բազմայեղանակ նախագուշակ մարգարէիցն քարոզութեամբ: . . . Այսօր վերահայեաց տեսակ զուարթածաղիկ երփնազանազեղ զարունն, նաւարթանճմափթիթ բուսով վայելչացեալք: . . . Այսօր հոսանք հոգեխաղացք և վտակք առատարուղիք միշտխոզոմեան տրամոռգանեն զըւրբաստանեալ աւետարանատունկ մանկունս եկեղեցւոյ: . . . Այսօր հողատեղծեալ զարմ ադամաճնութեանս՝ երկնաքա-

(1) Շարունակութիւն՝ մեծամեծ հեղինակի Պատմութիւն Հայ Լեզուի գործէն (Ի. Գլուխ):

դաքացի անուանակոչութեամբ գրեցան ի դպրութիւն կենաց. . . Այսօր ծով համատարած տարաբերութեան նուազարանօք, սահմանագոյ Վերանայթիցին խաղաղաշարժ գեղանմանայ. . . Այսօր և վերագազաթնակատարանքն կոհակ լերանց վարսագեղեալ պննազարդեցին գալստեամբ որդւոյն Աստուծոյ: Այսօր երկնահոյովակառու տարերք երկուց լուսաւորաց ջան պայծառ դամբազօք փայլածին գալստեամբ որդւոյն Աստուծոյ. . . Այսօր ծովայաւտակ մեղք աշխարհի արտասահմանահալած փախչի. . . այլ եւ ի հեթանոս շառաւելազործեալ համաբոլոր տարածասփիւռ ներծաւալեցաւ ուղէշարձակ քաղցրբարեղուն արմատոյն այնորիկ, որ ի քէն յայտնեցաւ աշխարհի, որք պասքածաբաւիք էին յամենայն սրտէ աստուածգիտութեանն. . . Դարձեալ եռանդեմասէր և յորդոր փութով և յորդորապահանջ հարկապահանջութեանն ըստ բազմայեղանակարուն շառաւիղն գտնաւաստութեամբ ձողւոյն սրբոյ վարագեղութեանց խոյրապսակազարդ փաղփեւք ընծայաբերեմք քեզ ի մերմէ նուաստական արուեստից, ո՞վ Տիրուհի, սրբանեալ վերահռակեալ քոր մեր, դուստր մարգարէութեանց, ակն սուտակ և դահնակ լուսաշխարհից, անտրաբանեալ ի մէջ դատեալաց Սիւմիւր. . . Որ խորամեալ արբուցանես զյոգնազանազունակ տունկս գրախտին փափկութեան. . . առ հոսանահոյովաշարժ վարդապետութիւն աւետարանին Քրիստոսի. . . Ուրախացիր, Մարիամ, տիեզերաբաղձ տուփ ոսկի, զարդաբան առնուշահոտ խնկովք, և տաշտ մաքրափայլ իւղեփեցական բուրմամբ. քանզի որպէս ի զուհազանազեղ վարդից և շուշանաց և հովտածիժաղասազարթ ծիրանաթոր մանուշակացն, վարդապեղեալ ունիս հիւսակ. . . (տես Յովհ. Իմաստ. տպ. Վեներսիկ 1833, էջ 173-181):

Արդ, այս ամենամարտակ հեղինակը ապրած կամ գրած է արաբների տիրապետութիւնից առաջ: Մենք ճիշտ չգիտենք Քոթեմառի թուականը, բայց գիտենք որ է. դարի հեղինակ է. իր աշակերտներից է Սահակ կաթողիկոս Զորափոքեցին, որ մեռաւ 703 թուին. և եթէ իր վարդապետի մահը դնենք 680 ապա թուերին, ճշմարտութիւնից բնաւ հեռացած չենք լինիր:

Արդ, արաբները որ առաջին անգամ Հայաստան իւր փորձ արշաւեցին 640 թուին և միայն 693 թուին վերջնականապէս տիրեցին երկրին, չէին կարող 680-ին մեռած Քոթեմառի լեզուի վրայ ազդեցութիւն ունեցած լինել: Սրանից հետեւում է որ մեր այս շրջանի հեղինակների ճոռմարան չեզուն ոչ թէ արաբական ազդեցութեան արգիւնք է, այլ առհասարակ արեւելեան է. և որ տարբեր չէ Սերէոսի, կամ աւելի հին՝ Կորիւնի և Ագաթանգեղոսի լեզուից: Բիւզանդական յուանդէնում էլ սովորական էր այս ոճը փոխանակ նախկին հելլենական պարզութեան:

Արաբական ազդեցութիւնը հայերէնի վրայ երեւում է տաղաչափութեան մէջ: Հնագոյն հայոց բանաւոր գրականութեան մէջ գործածական էր վիպասանական չափը, որի օրէնքները մեզ յայտնի չեն, բայց պարզ է որ վանկերի հաւասար թուի և յանգիւրի նոյնութեան վրայ հիմնուած չէր: Եւ զգարից մեր գրականութեան մէջ ոտանաւոր գրուած քներ չկան. է-Ա դարից սկսած են երեւալ շարականները, որոնց չափական արուեստը թուականի ու քանակականի մի տեսակ խառնուրդ է, առանց յանգիւր: Աւելի ուշ երեւում է տաղաչափութեան երրորդ տեսակը, որի մէջ տողերի վանկերը հաւասար են թուով, իսկ ամբողջ ոտանաւորը ծայրից ծայր ունի նոյն յանգը: Յիշենք Գրիգոր Մագիստրոսի Մեծ եմ գործի Աստուծոյ ոտանաւորը հազար տող, ԺԱ. դար, Շնորհալու Վիպասանութիւնը՝ ամբողջը եւլ յանգով, նոյնի Յիսուս Որդին՝ ամբողջը իմ յանգով եււ. եււ. Ոտանաւորի այս տեսակը վերագրուում է արաբական ազդեցութեան:

Արաբական ազդեցութեան է վերագրուում նաեւ՝ մութ ու խրթին գրելու այն ձեւը, որ գործածուում են զանազան հեղինակներ՝ ցոյց տալու համար միւսներին իրենց խոր ու խորհրդաւոր գիտութեան չափը: Ոճի պարզութիւնը այն ժամանակ տգիտութիւն էր համարուում: Այս կարգի հեղինակներից յիշենք Կարապետ Սահեցին, բայց մանաւանդ Գրիգոր Մագիստրոսը ԺԱ. դար: որ առհասարակ՝ մութ ու անխմանալի լեզու ունի, բայց յատկապէս իր մի քանի գրուածքների մէջ գործածուում է մի այնպիսի լեզու, որ հասկանալու հա-

մար առանձին բանասիրական աշխատանքի պէտք կայ: Այսպէս են իր Գամաղտեանը (որ վերլուծեցին Նորայր և Մեննիլիան), Մրզուզ փանաբը (որ լուծեց Աճառեան), բառական բաղդատակներ, Գանգրիւն բախիւն եւ Կես կարթիւ, որոնք գեռ անլոյծ ձեռնած են:

Գաղափար տալու համար ընթերցողներին նաեւ այս խորհրդաւոր լեզուի մասին, գնում ենք այստեղ ամբողջութեամբ Մագիստրոսի Մրզուզ փանաբը իր թարգմանութեամբ: Այս գրութիւնը միանգամայն ցոյց է տալիս ոտանաւորի այն ժամանակուայ ձեւը՝ ծայրից ծայր ետլ յանգով:

1. Մրզուզ փանաբ ծոյեալ ծեփալ անհոյծ ողեալ յառեալ,
2. Իրագնի խանդեալ, մանարեալ, յարագիւնեալ, իսկոյն յսինեալ,
3. Մանչուկ մանչոն ճահնեալ, դանկեալ, ընթանակեալ,
4. Դիւրապաս պասենեալ, անոանալար պարայածեալ,
5. Որջաւոյց եւ գրուանող ծեփալ, եռծեալ, ապազունեալ,
6. Փիկաս փիկի փիպցեալ ապագիւնի բացաւացեալ,
7. Հիկէն գոս կոյր կոպանեալ, քափառական կոկոզացեալ,
8. Աւայի բաղարեալ, արվիտական իզուր խոնջեալ:
9. Անխորատոյց արգոք կարծեալ արտօրինեալ քարտեալ,
10. Անդրուաս գրուան բոսոր անիրապիս ընթոխորեալ,
11. Աննոնի ճիպ դիւտեալ, ապաժանան շափց եղեալ.
12. Ընկրկեալ, թուեալ բւրեալ թողեալ, ի յայտ տաւակայեալ,
13. Բոսորացոյն հաշմեալ, չոյածական արտաշածեալ,
14. Իւղազործ կիւղ կածնական յուզեալ, խուզեալ եւ խողխողեալ,
15. Անհեթեթ, վիթխարացեալ, հրաշխացող զաղափարեալ,
16. Մեղդե անխիզ զոյեալ միսեալ, յարեալ, առատունեալ:

(Թարգմանութիւն)

1. Նայելով իմ հասարակ ըսածներու՝ կցնդաբանեիր թէ անոնք անպիսան, գնում ու աղտոտ քաներ են.
2. Երբ իրագնի եղար, մախանով վառեցար ու մեկեցար, ու զեմք ափի, շուտ մը դիւտ յանդգնեցար.
3. (Իբրեւ մանչուկ մը, փոքր տղայ մը սահակեցար, ընկղզեցար) եւ ընթոսացար.
4. Դիւրին բան մը երեւեցաւ ինչի. բայց հիմա ճամբայ կորսնցուցած ման կուգաս ապիւն անդին.
5. Որչի մեջ պահուած ծածուկ կցնդաբանեիր, հիմա (ընկնուցար), պարտուցար:
6. Խեղճ ու թշուառ կարացեցիր հիւր, հիմա յայտնապիս ու վճռաբար անգին ու սկար կոչուցար.
7. Ինչպիս կոյր կղեգերիս քափառական, դու որ մեծանես հիւր
8. Իզուր իրար խառնեցիր (գրուածիս բան մը հասկնալու համար), իզուր եւ իզուր յոգնեցար.
9. Պարզ (կամ դիւտանալական) խօսք մը համարեցիր, բայց չափե դուրս դասապարտուցար.
10. Նախասական անօրաղի խօսքը պարսպ տեղը (կերար).
11. Դիւրին աննոնի կերպարանք մը առաւ (խիթ թերանի թթուեցուցիր), շաւ բանի չհասար.
12. Ետ փաշուցար, ծեծ ունեով բերած մնացիր եւ յայտնի կերպով հասկցար (ընթանցիր):
13. Անօրախար շարդուցար, ասանդական հաշածուցար.
14. Թանաք գրիչ փնտնեցիր, որոնցիկ եւ խուզարկեցիր.
15. Շատ մեծ, խոշոր, հրաշալի գիտուն կարծեք հիւր ինչ,
16. Բանասիրուած, անտեղեկ, նեղը մնացած, խոնարհեցար, կարգի եկար ու մարդ դարձար:

Ընթերցողը նկատեց արդէն թէ ինչպէս ասողապետական արուեստը, նոյնպէս եւ խորհրդաւոր գրութեան այս ձեւը երեւում են մեր մատենագրութեան մէջ ոչ թէ է, Ը, Թ. դարերին, երբ արաբական տիրապետութիւնը տարածուած էր մեր երկրի մօտէն կողմը, այլ աւելի ուշ՝ յատկապէս ԺԱ. դարում, երբ հայոց Բագրատունի թագաւորութիւնը արդէն վաղուց հաստատուած էր, արաբները Հայաստանից հեռացած և նոյն իսկ իրենց անկման շրջանն էին մտած։ Այս պատճառով ազդեցութիւնը պէտք է վերագրենք ոչ թէ ուղղակի արաբներին, այլ մեր հարեւան պարսիկներին։ Ինչպէս արդէն գիտենք, է. դարում պարսիկները արաբական տիրապետութեան տակ մտնելուց յետոյ, շուտով մասնագիտան կրօնի ընդունեցին, որ եւ պատճառ դարձաւ արաբական լեզուի ու գրականութեան շատ խոշոր ազդեցութեան՝ պարսիկները վրայ։ Պարսիկները ոչ միայն ընդունեցին արաբական գիրը, այլ և պարտաւորուած սովորում էին արաբերէն լեզուն՝ զուրան կարգալու համար։ Պարսիկներէն վրէջք բազմաթիւ փոխառութիւններ արաբերէն լեզուից. բանասիրտները եւ առհասարակ գրողները սիրում էին անխտիր լցնել իրենց գրուածքները արաբերէն բառերով. և Շահնամէից յետոյ անկողնի է գտնել պարսիկ գրականութեան մէջ մի գրութիւն, որ արաբերէն տեղի ու անտեղի փոխառութիւններով խճողուած էլիկնի։ Այսպէս օրինակ Սաադին, որ պարսից ամենասիրուած և նոյն իսկ ժողովրդական դարձած բանաստեղծն է (1175-1291), իր հրաշակաւոր Գուլիստանի ու Բոստանի մէջ գործածում է մի լեզու, որի կէտից աւելին արաբերէն է, չհաշուելով այն օտաւաններին, որոնք մտքով ապաւինեցին արաբերէն։ Այդ նոյն հեղինակների մէջ արաբերէնի գործածութեան իբր հետեւանք՝ յառաջացաւ նաեւ խրթնաբան ոճը. — պէտք է գրել այնպէս՝ որ պարզ մարդը ոչինչ չհասկանայ, իսկ գիտունն էլ գոնաւորութեամբ հասկանայ։

Ան այս ոճն է, որ պարսիկներից եւ Պարսկաստանի վրայով անցնում է նաեւ Հայաստան։

Արաբները նշանաւոր եղան գիտութեան մէջ. Աբրահան խալիֆայութեան

ժամանակը Բաղդադը դարձաւ Պոլսի մրցակիցը. աստղաբաշխութիւնը, մաթեմատիկան, երկրագործութիւնը, քիմիան եւ մանաւանդ բժշկութիւնը արաբների մէջ շատ սիրուած ու մշակուած գիտութիւններ դարձան։ Այդ գիտութեանց վրայ երեւացին զանազան հեղինակների գործերը, որոնք այսօր էլ գիտութեանց պատմութեան համար մեծ նշանակութիւն ունին։ Բժշկական գրուածքներից քանի քանիսը լատիներէնի թարգմանուելով Եւրոպական գիտութեան սեպականութիւն դարձան եւ Եւրոպացիք ԺԱ. — ԺԶ. դարերում բժշկութիւնը ուսումնասիրում էին արաբական գրուածքների վրայից։ Այդ գիտութիւնները մտան նաեւ Հայաստան. ԺԲ. դարում հայերը արաբերէնից թարգմանեցին Վասակից գիրքը (երկրագործութեան ու գերդաստնետեան թեան վրայ հարուստ տեղեկութիւններով). Սմբատ Գ. Ռուբինեաց թագաւորը 1295-98 Սսի մէջ պաշտօն յանձնեց ասորի բժիշկ Ֆարաճին, որ երկար ժամանակ մնալով Բաղդադում՝ սովորել էր արաբական բժշկութիւնը, կազմել հայերէն լեզուով մի Անասնաբուժական գիրք. և բժիշկ Ֆարաճը հաւաքելով ձնայ, Ապի-Յուսուֆի, Ռաշիդի և այլ բազմաթիւ հեղինակ ու արաբ նշանաւոր բժիշկների գործերը, հայազգի արաբազէտ Թորոս քահանայի հետ թարգմանաբար յօրինեց «Բժշկարան ձիւր եւ առ հասարակ ցրասնոյ»։ Աւելի շատ են աստղաբաշխական, հմայական ու կախարդական գրուածքներ, բոլորն էլ արաբերէնից թարգմանաբար կազմուած։ Վերջապէս ունինք զուտ բժշկական գրուածքներ, թարգմանական կամ նաեւ հեղինակութեւն հայազգի բժիշկների, որոնց հնագոյնն է բժիշկ Յովհաննէս 870-880 թուներին. իսկ գլխաւոր երկրայացուցիչը Մխիթար Հերացի որ 1184 թուին գրեց Ջերմանց մխիթարութիւնը, Զիրմի բոլոր տեսակների վրայ զուտ բժշկական գիրք։

ՊՐՈՖ. Զ. ԱՅՈՒՆՆ

(Մարտնոյէլ)

Հաստատեմք ի գործադրութիւն.

Գեորգ Զ. Կաթողիկոս

Ամենայն Հայոց

ի 19 Յունիսի 1945 ամի

ի Ս. Էջմիածին

ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ ԳՈՒՄԱՐԵԼՈՒ

ՅԱՏՈՒԿ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

1. — Հայաստանայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ Գերագոյն կանոնադիր մարմինը Ազգային-Եկեղեցական ժողովն է:
 2. — Ազգային-Եկեղեցական ժողովը գումարւում է Ս. Էջմիածնում:
 3. — Ազգային-Եկեղեցական ժողովը հրաւիրում է Ամենայն Հայոց *Մայրաքոչն Պատրիարք Կաթողիկոսը*:
 4. — Ազգային-Եկեղեցական ժողովի նախագահն է Ամենայն Հայոց *Մայրաքոչն Պատրիարք Կաթողիկոսը*:
 5. — Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը, Սրուսաղեմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքները ժողովի նախարար անդամներն են:
 6. — Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նիւանդութեան դեպքում Ազգային-Եկեղեցական ժողովին նախագահում են Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը, Սրուսաղեմի եւ կամ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքը: Սոցա բացակայութեան դեպքում նախագահում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Տեղապահը Կաթողիկոսի յանձնարարութեամբ:
 7. — Ազգային-Եկեղեցական ժողովի իրաւասութեան ենթակայ են հետեւեալ հիմնական խնդիրները.
 - ա. — Ընտրութիւն Ամենայն Հայոց *Մայրաքոչն Պատրիարք Կաթողիկոսի*.
 - բ. — Ընտրութիւն Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անդամներին.
 - գ. — Հաստատութիւն Ազգային-Եկեղեցական Սահմանադրութեան.
 - դ. — Քննութիւն եւ վճռահասութիւն Եկեղեցական եւ այլ կանոնական եւ ընդհանուր հարցերի.
 - ե. — Կարգաւորում Եկեղեցական ճեմեսական վիճակի:
 8. — Ազգային-Եկեղեցական ժողովը որոշում է իր զբաղմունքների օրակարգը եւ գործունեութեան ներքին հրահանգը:
 9. — Ազգային-Եկեղեցական ժողովի անդամ են՝
 - ա. — Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անդամները.
 - բ. — Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսն իր եպիսկոպոսներով եւ Սրուսաղեմի ու Կ. Պոլսի պատրիարքները.
 - գ. — Հայոց Եկեղեցւոյ բոլոր առաջնորդները.
 - դ. — Հայոց Եկեղեցւոյ բոլոր եպիսկոպոսները:
- Ծանոթութիւն. — Առաջնորդի անձամբ ժողովին մասնակցել չկարողանալու դեպքում, մասնակցում է թեմի հոգեւորականութեան ընտրեալ հոգեւորական ներկայացուցիչը:*
10. — Ազգային-Եկեղեցական ժողովի անդամ են Ս. Էջմիածնի, Տանն Կիլիկիոյ, Ս. Սրուսաղեմի Միաբանութեան, Կ. Պոլսի պատրիարքութեան մի-մի ներկայացուցիչները:

11. — Ազգային-եկեղեցական ժողովի անդամ կարող են լինել ժողովրդից բնօրում երեսուն տարի լրացած իրաւասու ծխականներ :

12. — Խւրաֆանչիւր թեմի ժողովուրդ մասնակցում է Ազգային-եկեղեցական ժողովին իր ընտրած մեկ կամ ավելի պատգամաւորներով :

13. — Մինչեւ քսան եւ հինգ հազար ժողովուրդ ունեցող թեմը ընտրում է մեկ պատգամաւոր, իւրաֆանչիւր թեմ ընտրում է այնքան պատգամաւոր, որքան անգամ քսան եւ հինգ հազար ժողովուրդ է պարունակում իր մէջ :

Վերջին 25.000ը կարող է լրիւ չլինել, բայց ոչ պակաս 10.000ից :

Ծանօթութիւն. — ա) — Խւրաքանչիւր թեմ իր ընտրելի պատգամաւորների թիւով ընտրում է անձնափոխանորդներ, որոնք փոխարինում են պատգամաւորին, եթէ նա որեւէ պատճառով անկարող է մասնակցել ժողովի :

Ծանօթութիւն. — բ) — Խւրաքանչիւր թեմ վիճակագրութեան կիման վրայ բաժանւում է շրջանների այն հաշւով, որ իւրաքանչիւր շրջան բաղկանայ շատ և հինգ հազար ժողովրդից :

14. — Ազգային-եկեղեցական ժողովի թեմական պատգամաւորների ընտրութեան մասնակցում են հոգեւորականների եւ քաղաքացիական չափահասութիւն ունեցող աշխարհական իրաւասու ծխականներ :

15. — Քւրաֆանչիւր հազար տունչ ունեցող համայնքը ընտրում է մի պատուիրակ :

Ծանօթութիւն. — Փոքր համայնքները ըստ յարմարութեան միացւում են պատուիրակ ընտրելու համար :

16. — Պատուիրակները պատգամաւորին կարող են ընտրել իրենց միջից կամ դրսից :

17. — Ազգային-եկեղեցական պատգամաւորների, անձնափոխանորդների, պատուիրակների ընտրութիւնը ՍՍԻ Միութեան սահմաններից դուրս գտնուած թեմերում կատարւում է բոս տեղական գործող Հայոց կանոնադրութիւնների, սահմանադրութիւնների եւ կամ աւանդական կարգերի, հրահանգուելով այն կանոնադրութեամբ :

18. — Ազգային-եկեղեցական ժողովի պատգամաւորների ընտրութեան առթիւ ծագած ամենատեսակ տարակուսանքների լուծումը տալիս է Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը :

19. — Կարիք եղած դեպքում Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը տալիս է հարկաւոր բացատրութիւններ եւ հրահանգներ, իսկ Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը, Սրբաւսարգիսի եւ Կ. Պոլսոյ պատգաւորութիւնները վճռում են իրենց ներքին կանոնադրութեան համաձայն :

20. — Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի մահուան դեպքում կաթողիկոսի ընտրութեան համար Ազգային-եկեղեցական ժողով հրաւիրում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Տեղաւոր Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի հետ :

21. — Նոր կաթողիկոսի ընտրութիւնը տեղի է ունենում կաթողիկոսի մահուանից ոչ ութ ամիս վեց ամիս յետոյ :

22. — Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութիւնը կատարւում է Ս. Էջմիածնի Տանարում այն կանոնադրութեան ճշգրիտ յօդուածի համաձայն :

23. — Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութեան կարգը որոշում է Ազգային-եկեղեցական ժողովը :

Սոյն կանոնադրութիւնն ընդունուած է վաւերացուած է 1945 թ. յունիսի 19-ին տեղի ունեցած Ազգային-եկեղեցական ժողովի երրորդ նիստում :

ԳԻՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ

16 ՅՈՒՆԻՍԻ 1945 թ. Ի Ս. ԷԶՄԻԱՄԻՆ

ԲԱՑՄԱՆ ՆԻՍՏ

1945 թ. Յունիսի 16-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, Ս. Էլմիածնի Հայոց Հոգևոր Ճեմարանի մեծ դահլիճում տեղի ունեցաւ Ազգային-Եկեղեցական ժողովի բացումը։ Ժողովին ներկայ էին՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Ազգընտիր Տեղակալ Ամենապատիւ Տ. Գէորգ Արքեպիսկոպոսը, Տանն Կլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոս Տ. Տ. Գարեգին Ա.-ը, Երուսաղէմի Պատրիարք Տ. Կիրեղ Բ.-ը, արտասահմանի թեմերից՝ Եգիպտոսի, Կալիֆորնիայի, Բուլղարիայի, Իրան-Հնդկաստանի և Թերհանի, Ռումանիայի, Եւրոպայի թեմական առաջնորդներն ու Ատրպատականի թեմական առաջնորդի ներկայացուցիչն իրենց թեմերի պատգամաւորներով, ՍՍՍՖ Միութեան թեմերից՝ Արարատեան, Շիրակի, Վրաստանի, Բաքու-Թուրքեստանի, Հիւսիսային Կովկասի և Նոր Նախիջևան-Բեսարաբիայի թեմական առաջնորդներն իրենց թեմերի պատգամաւորներով, ընդամենը 102 պատգամաւոր, որոնցից 28 հոգեւորական և 74 աշխարհական։

Ժողովին ներկայ էին ՍՍՍՖ Կառավարութեան ներկայացուցիչ ՍՍՍՖ Ժողկոմ-սովետին կից կրօնական պաշտամունքներին՝ գործերի Խորհրդի նախագահ՝ Ի. Վ. Պոլեմանսկին և Հայաստանի կառավարութեան ներկայացուցիչ ՂՍՍՖ Ժողկոմսովետին կից Հայ Եկեղեցու գործերի Խորհրդի նախագահ Ս. Ն. Յովհաննիսեանը։

Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Ազգընտիր Տեղակալ Տ. Գէորգ Արքեպիսկոպոսը զիմում է Տանն Կլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոս Տ. Գարեգին Ա.-ին իր օրհնութիւնը տալու ներկայ եղողներին։

Տ. Գարեգին Վեհափառ Կաթողիկոսը, արտասանելով «Հայր մերոյը և աւուր պատշաճի աղօթքները, օրհնեց ներկաներին, որից յետոյ երգեցիկ խումբը երգեց բազմաձայն «Էլմիածինն ի Հօրէն» շարականը։

Այնուհետեւ Ազգային-Եկեղեցական ժողովին ուղղուած ողջոյնի խօսքով հանդէս է գալիս Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Ազգընտիր Տեղակալ Ամեն. Տ. Գէորգ Արքեպիսկոպոսը, շնչտելով, որ այս պատմական ժողովը տեղի է ունենում երկու խաւարան է և երկրորդը՝ Ս. Էլմիածնի վերականգնումը։ Մեկնաբանելով Հայրենական պատերազմի յաղթական աւարտի նշանակութիւնն ամբողջ աշխարհում խաղաղութեան վերականգման համար և զրուստելով մեր ժողովրդի տոկունութիւնն ու հերոսութիւնը պայքարի ընթացքում, նա նշում է այն կարեւոր ու մեծ ծառայութիւնը, որ մատուցել է Ռուս Մեծ Ժողովուրդը խաղաղութիւնն ապահովելու և քաղաքակրթութիւնը փրկելու գործին։ Յանուն Հայրենիքի պաշտպանութեան ծաւալուած մեծ ու վիթխարի շարժմանը անտարբեր և անմասն չմնաց նաև Հայ ժողովուրդը, — շարունակում է նա, — Հայրենիքի պաշտպանութեանը նա ի սպաս դրեց իր ֆիզիքական և նրախան ողջ կարողութիւնը և ապացուցեց, որ ինքը Ռուս Մեծ Ժողովրդի իսկական բարեկամն է և կապուած է նրա հետ անքակտելի կապերով։

Այնուհետեւ նշելով Ազգային-Եկեղեցական ժողովի պատմական նշանակութիւնը և Ս. Էլմիածնի վերականգնումն ու նրա կատարելիք գործը այսուհետև Հայ ժողովրդի

հոգեւոր կեանքում՝ Տէր Տեղակալը իր ողջոյններն է ուղղում Ազգային-եկեղեցական ժողովին, Սովետական Միութեան կառավարութեան ներկայացուցիչ Ի. Վ. Պոլեւանսկուն, Սովետական Հայաստանի կառավարութեան ներկայացուցիչ Ս. Ն. Յովսէփանեանին, Տանն Կիլիկիայ Վեհափառ Կաթողիկոս Տ. Տ. Գարեգին Ա.-ին, երուսաղէմի Պատրիարք Տ. Կիրեղ Բ.-ին, արտասահմանի և ՍՍՌՄ թեմերի առաջնորդներին և փոխ-թեմականներին, ինչպէս նաև ժողովին ներկայ գտնուող հիւրերին:

Վերջացնելով իր խօսքը Ամենապատիւ Տ. Տեղակալը Ազգային-եկեղեցական ժողովը յայտարարում է բացուած, որից յետոյ խօսք է առնում Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոս Տ. Գարեգին Ա.-ը:

Նշելով ժողովի պատմական նշանակութիւնը, նա յայտարարում է, որ այս օրը երջանկութեան ու ցնծութեան օր է, քանի որ՝ երկար տարիներից յետոյ՝ Հայ ժողովրդի յոյսերն իրականացած են ք տեսնում: Ուրախալի է ոգևորիչ է, — շարունակում է նա, — որ աշխարհի ամէն կողմեր ցրուած Հայ ժողովրդի ներկայացուցիչներն այսօր մասնակցում են ժողովին, որ նրանք եկել են ոչ միայն իրենց կաթողիկոսն ընտրելու, այլև Ս. Էջմիածնին նրկական և բարոյական ուժ տալու: Այս ժողովը, — յայտարարում է նա, — մեր եկեղեցու և ժողովրդի ազգային միասնութեան ժողովն է: Դրուստելով Հայ ժողովրդի ձեռք բերած նուաճումները սովետական կարգերում, Վեհափառը անուշ բերկրութեամբ իր գոհունակութիւնն է յայտնում Սովետական Հայաստանի բարգաւաճման ու աննախընթաց ծաղկման առթիւ և օրհնում է ժողովը յաջողութիւն մաղթելով նրան:

Այնուհետև Ազգային-եկեղեցական ժողովին ողջունում են ՍՍՌ Միութեան կառավարութեան ներկայացուցիչ ՍՍՌ Ժողկոմսովետին կից կրօնական պաշտամունքների գործերի ճորհրդի նախագահ Ի. Վ. Պոլեւանսկին և Սովետական Հայաստանի կառավարութեան ներկայացուցիչ ՀՍՍՌ Ժողկոմսովետին կից Հայ եկեղեցու գործերի ճորհրդի նախագահ Ս. Ն. Յովսէփանեանը, որոնք Նշելով ժողովի կարեւորութիւնն ու դերը Հայ ժողովրդի հոգեւոր կեանքում, յաջողութիւն են ցանկանում նրա աշխատանքներին:

Տէր Տեղակալն առաջարկում է Ազգային-եկեղեցական ժողովին ողջոյնի հեռագիր յղել ՍՍՌ Միութեան Մեծ Մարշալ Ստալինին, որ ընդունում է բուռն ծափահարութեամբ և յոտնկայս:

Ժողովն անցնելով առենապետութեան ընտրութեանը նրա կազմում ընտրում է Աւետիք Խաչակեանին, ակադեմիկոս Ստեփան Մալխասեանին, Ծանիկ Զաքարիւն՝ Քառատուղարութեան կազմում ընտրում են Տ. Գրիգոր Ծ. Վրդ.բ, Տ. Սահակ Ա. Բենյ. Սահակեանը, Տ. Վահան Ա. Բենյ. Թաւարեգեանը և Առաքել Եղերեանը:

Մանդատային յանձնաժողովի կազմում ընտրում են Գեորգիոս Տ. Արտաւազդ Արքեպիսկոպոսը (նախագահ), Տ. Վազգէն Վրդ.բ, Սղաշեանեան Արմենակը և Սեդրակ Գարեանը (անդամներ):

Ազգային-եկեղեցական ժողովի յաջորդ նիստը նշանակում է Յունիսի 18-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին:

Ազգային-եկեղեցական ժողովի նախագահ՝
ԱԶԳՆՍՏԻՍ ՏՆԴԱԿԱՆՆԻ ԱՄՆԵԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆԻ
ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Քառուղար՝ ՌՈՒԲԷՆ Ծ. ՎՐԴ. ԴՐԱՄԲԵԱՆ

16 Յունիսի 1945 թ.
Ս. Էջմիածին

ՋԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. ԱԹՈՒՈՅՍ ՀՈՎԱՆՈՅՆ ՏԱԿ

Օգոստոս 24ին, Շաբաթ, Ս. Էջմիածնի Շողակաթի սօնին օրը, Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայրը, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մեջ, Ս. Պատարագ մասոյց Աւագ Սեղանին վրայ եւ կուսակրօն քահանայ ձեռնադրեց Ս. Արթուր Միաբաններէն Տիրացու Տիրացու Տեփոյեան ու Տիրացու Սարգիս Բարիլուսեանը, առաջինը վերակոչելով Մեսրոպ, իսկ երկրորդը՝ Մատոց:

Սեկու նորընծաները տասնեակ տարիներ հաւատարմօրէն ծառայած են Ս. Արթուր եւ ազգապատկան սրբաւորներու մեջ, եւ ցոյց տուած են ծառայութեան ու հնազանդութեան ոգի եւ ունեցած են ըստ կարելոյն ամբասիր կենցաղ:

Քահանայական ուխտագրի արարողութեան կատարումէն վերջ, ըստ որոշման Տեառնէն Ժողովոյ, Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայրը կիսատարկազօրեան ասիւնան երևոցէն 3 Օգոստոսին, իսկ 17 Օգոստոսին ի ծով Ս. Պատարագի, Ս. Գլխաւորի առջեւ սարկաւազութեան ասիւնին: — 23 Օգոստոսին, երեկոյեան պատասմունքէն վերջ կատարուեցաւ իշխան արարողութիւնը: Զոյգ ընծայեալները Մայր Տաճարի աւագ դռնէն մինչեւ ասեան յառաջացան ծնկալոյք եւ տուին իրենց հաւատոյ դաւանութիւնը Ամենապատեալ Սրբազան Պատրիարք Հօր: Խորհրդակցելու եւ Գեորգ. Լուսարարապետ Հայրը: Յաջորդ օր, ի ծով Ս. Պատարագի, կատարուեցաւ հաճանայական ասիւնանի թուրքութիւնը ու օծումը: Նորընծայ արեղանները զգեստաւորուեցան վարագոյրի ետին ու ապա կեցան սեղանի ձախակողմը: «Ողջոյն»ի ասեմ պատարագի Սրբազան Հայրը կը մօտեցայ ու կը համբուրէ անոնց օծումը հակառակ ու ձեռքը: Տուրքը կ'ընեն բոլոր ներկայ վարդապետ հայրերը: Ս. Պատարագի աւարտումէն, դասին մեջ, իրենց առջեւ բացուած աւետարանը կը բաղն լռելիայն, մինչ ներկայ հաւատացեալները կը մօտեցան համբուրելու անոնց օծեալ ձեռքերը: Յաջորդ օրը 25 Օգոստոս, Կիրակի, վերափոխման սօնի նախասօնակէն վերջ, կատարուեցաւ վեղարի օրհնութեան թուրքութեան արարողութիւնը Ս. Պատրիարք Հօր ձեռնով: Արարողութեան աւարտին Ս.

Պատրիարք Հայրը յորդորական խօսք ուղղեց նորընծաներուն:

3 Օգոստոսի Շաբաթ օր, երեկոյեան պատասմունքէն վերջ՝ Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայրը դպրութեան յորս ասիւնան տնորհեց հետեւեալներուն. Ս. Թարուսեան Տաճարի լուսարար Արամ Սեբաստիանեանին, Ժառանգաւորացի սանեքէն Յակոբ Քեօքեանեանին, Գեորգ Չինչիկեանին, Մովսէս Ղազարեանին, Զօհրապ Թեղեանին, Սփրեմ Քեօքեանեանին եւ Աւետիս Թովմանեանեանին: Իսկ 25 Օգոստոս. Կիրակի, երեկոյեան ժամերգութենէն վերջ՝ ուրաւ կրկնու արտօնութիւն երևոցէն Ժառ. Վարդարեանի բարձրագոյն դասարանի բոլոր սաներուն:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՅՏՅԱԼՈՒԹԻՒՆԵՐ

* 2 Օգոստոս. Ուրբ. — Այսօր, երեկոյեան, Պատր. Փոխանորդ Գեորգ. Տ. Գեորգ վրդ. Զանաւորեան, յանձն Ս. Աթոռայ՝ Ներկայ գտնուեցաւ հանգուցեալ Թովմանի յաղարկաւորութեան:

* 3 Օգոստոս. Եր. — Այսօր երեկոյին կատարուեցաւ Ժառ. Վարդարեանի և ընծայարարի ամսովելի գրական հանդէսը, նախադասութեամբ Սրբազան Պատրիարք Հօր:

* 5 Օգոստոս. Բշ. — Ամեն. Սրբ. Պատրիարք Հայրը, ընկերակցութեամբ Լազ. Տ. Միւսեան վրդ. Գրեկեանի Ներկայ գտնուեցաւ Քրիկ Տէլլիտ պանդոկի եղբունի զտնտեսի կամար մատուցուած հոգեհանգստեան պաշտամունքին որ կատարուեցաւ Անդրիանոս Մայր Տաճարին մէջ, ի ներկայութեան Պաշտօնատէրի Վսեմ. Բարձր Գոմիտէրին, կատարարական պաշտօնատէրու և բարձրաստիճան օտար հիւրերու:

* 6 Օգոստոս. Գշ. — Ամեն. Սրբ. Պատրիարք Հայրը նախադասեց Ս. Թարգմանչաց նախակրթարանի ամսովելի հանդէսին, որ տեղի ունեցաւ Կ. Մ. Շ. Ա.-ի սրահին մէջ: Հանդէսի աւարտին 40 շրջանաւարտ սան-սանուկները ստացան իրենց վկայականները Ամեն. Սրբ. Հօր ձեռքէն: Կատարուեցաւ նաև մրցանակաբաշխութիւն:

* 20 Օգոստոս. Գշ. — Այսօր, առաւօտուան, Պատր. Փոխանորդ Գեորգ. Տ. Գեորգ վրդ. Զանաւորեան, յանձն Ս. Աթոռայ՝ Ներկայ գտնուեցաւ Տրանչիոկեանց Ս. Փրք. Միգայիկեանի մէջ Քրիկ Տէլլիտ պանդոկի զգեստեալ հոգեհանգստեան պաշտամունքին:

ԴՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ՊԱՂ. ԴԱՆ.

1. Եղիշ Պատրիարք Դուրեան, (իր Բանադայութեան Յիսնամեայ Տարեանին տարի), Բարգամ Արքեպօս, ապ. 1932, էջ 328.	—
2. Պատմութիւն Հայ Մասնագործութեան, Եղիշ Պատրիարք Դուրեան, ապ. 1933, էջ 463.	15
3. Հայոց Հին Կործող Կամ Հայկական Պիցարանութիւն, Եղիշ Պատրիարք Դուրեան, ապ. 1933, էջ 159.	10
4. Ազգային Պատմութիւն, Եղիշ Պատրիարք Դուրեան, ապ. 1934, էջ 478.	15
5. Համառօտ Պատմութիւն Փիլիսոփայութեան, Պրոֆ. Երկիրոսն Եւ Կոմի, Գաւարք, Բրգմ. Եղիշ Արքեպօս. Դուրեան, ապ. 1934, էջ 1 + 187.	7 1/2
6. Դասական Մասնագործութիւն, Եղիշ Պատ. Դուրեան, ապ. 1935, էջ 2 + 86.	5
7. Ուսումնասիրութիւն Եւ Քննադատութիւն, Եղիշ Արքեպօս. Դուրեան, ապ. 1935, էջ 46 + 575.	20
8. Կրօնական Պատմութիւն, Եղիշ Պատ. Դուրեան, ապ. 1935, էջ 22 + 422.	15
9. Բարդապիստիքիւն, Եղիշ Պատ. Դուրեան, ապ. 1936, էջ 114.	5
10. Մարգարէ Բնար, Եղիշ Պատրիարք Դուրեան, ապ. 1936, էջ 18 + 575.	30
11. Արեւելեան Ամսագրութեան Եւ Հետաքննար, Գիւլա Նպոս, ապ. 1937, էջ 236.	15
12. Հայկական երեք Սեմ վանքերի՝ Տաթևի, Հաղարծնի Եւ Դալիի եկեղեցիներ Եւ վանական շէնքերը, Մարգար Մարգարեան Արքեպօս. Տէր Մովսիսեան, ապ. 1938, էջ 1 + 125. (Գաւկերազարդ)	15
13. Օրագրութիւն երեւոյթ Զէլիքի Բեռնարեանի Եւ Յաւիլան, (ա. Բաղդեր, բ. Աղեռնան, գ. Գանձեր Եւ Ողբեր), Հրատարակիչ՝ Մարգար Արքեպօս. Նշանեան, ապ. 1939, էջ 267 + 715.	20
14. Պատմութեան Բիւզանդական կայսրութեան մէջ Եւ մերձաւոր հերձուածային երեւոյթներ Հայաստանի մէջ, Կարապետ Սեփ. Տէր-Միքայէլեան, Բրգմ. Գերմանեան Եւ Ա. Արքեպօս, ապ. 1938, էջ 17 + 295.	12
15. Առաքելոց Եւրոպայ, Կրկնորոշ խորհրդածութիւններ Տէրմանական օրերու Առաքելական ընդերասաններու առթիւ, Բարգամ Պատ. Գաւալեան, ապ. 1939, էջ 1 + 239.	10
16. Յուրի Եւ Յովհ. Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, համառօտ տեղեկութիւններ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ տօնի Սուրբերու Եւ Տէրմանական տօներու մասին, Բարգամ Պատրիարք Դուրեան, ապ. 1939, էջ 26 + 373.	10
17. Գերբաւանդներ, բարգամանայ Եւ իմնագիր, Բարգամ Պատ. Գաւալեան, ապ. 1940, էջ 2 + 224.	10
18. Բարեկարգութիւն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, Բարգամ Պատրիարք Դուրեան, ապ. 1940, էջ 171.	10
19. Պատմութիւն, Բարգամ Պատրիարք Դուրեան, ապ. 1940, էջ 280.	10
20. Մարգարեան Մեղրաման, (Բերթուաններ), Եղիշարդ, ապ. 1941, էջ 135.	10
21. Հնգկական, տեղեկութիւններ Եւ սպաւորութիւններ, Բարգամ Պատրիարք Դուրեան, ապ. 1941, էջ 1 + 382. (Գաւկերազարդ)	15
Աղագապատում, Գ. հասար, Մաղաքիա Արքեպօս. Օրմանեան, ապ. 1927, էջ 46 + 3377, երկսին: Երեք հատորը միասին.	450
Այլաբերիկ հայերէն բանագիրութեան, Եղիշ Պատ. Դուրեան, ապ. 1928, էջ 72.	3
Գանձ Եւ հասար, Օրմանեան Պատրիարք, ապ. 1929, էջ 1 + 503.	20
Պատմութիւն Սրաւաղեմի, Տ. Ղ. Բ. Մաւալեանեան, (երկու հատոր), ապ. 1931, էջ 18 + 1387.	30
Հնգերանութիւն, George L.-Fonsegrive. Բրգմ. Բ. Ե. Գ., ապ. 1932, էջ 22 + 391.	15
Պատմական Պիլիպեր, Եղիշարդ, ապ. 1943, էջ 2 + 119, ՀեՄ Մասնաշար, Բիւ 1.	20
Տաղարկեան կամ Պատմական Հայոց Պատմութեան մէջ, մասն երկրորդ, Հոգեւոր Կեդրոններ Եւ Գաւորի Բարդ Դարձր՝ Պաշտօն իշխանութեան մէջ, Գաւկերի Արքեպօս. Զովեպեան, ապ. 1943 [1944], էջ 292, երկսին: (Գաւկերազարդ)	60
Համապատկեր Արեւմտեայ Դրակաւութեան, Առաքին հասար, Զարթօնքի Սերունդ, Բ. Օշական, ապ. 1945, էջ 2 + 365.	60
Միլիտար Եւ Բաւ Բանագործութիւն, (Վ. Բեռնարեան առթիւ), Բ. Օշական, ապ. 1945, էջ 8 + 111.	30.
Երկ Երբաւաններ, Կարմիր զինք, Սիրտ զինք, Ռաբէ Սեւակ, ապ. 1945, էջ 22 + 160.	15
Մար Եւան, (Բերթուաններ), Գ. Բ. Կարապետեան (Անի), ապ. 1945, էջ 26 + 109.	20
Քննարկ Պատմութեան, Եղիշ Վրդ. Տէրմանեան, ապ. 1945, էջ 118, ՀեՄ Մասնաշար, Բիւ 2.	25
Պատմութիւն, (Բերթուաններ), Եղիշարդ, ապ. 1946, էջ 110. (Գաւկերազարդ)	50
Պիլիպ Եւան, Աղագիր, Զ. ապ. 1933, էջ 494.	15
Վերանայնագրութիւն Բարթոլոմէոս Ս. Վրդ. Բ., ապ. 1933, էջ 26 + 332.	15
Տարեկան Սուր Պատարագի, Գ. ապ. 1927, էջ 40, (Կապուտաշ)	35

Կորիւն, Վարժ Մաթթի, Գառնիկ ճնարկեան, տպ. 1930, էջ Խ + 101:	20
Համաբարբառ Հիմն և Նոր Կտակարանաց, տպ. 1895, էջ ԺԲ + 1577:	75
Հայ Եկեղեցի, Բարդէն Եպ. ., տպ. 1930, էջ 355:	5
Հայկական Նշանակում, Օրմանեան Գաթրիարժ, տպ. 1931, էջ 207:	5
Հայկական հիմն վանքեր և եկեղեցիներ Սուրբ Սրկիին մէջ, տպ. 1931, էջ ԻԴ + 480:	15
Ճանաչողութիւն երկնից, Ը. տպ. 1907, էջ 299:	8
Մաշտոց, (Երեսման), Ե. տպ. 1933, էջ 544:	35
» » (Կարգ քաղման), տպ. 1896, էջ 360:	30
Միաբան և այնպիսի հայ Նշանակում, տպ. 1929, էջ ԺԶ + 514:	10
Մշակն ու վարձը, Յորեկանական հրատարակութիւն ի յիշատակ Ամեն. Դարեան Յ. եղիւ Ս. Գաթրիարին Նշանակում ի յիշատակ քանդակարտ Երեմիան, 1879 - 1929, տպ. 1931, էջ Զ + 384:	25
Յուշարձան Աստուածաւանդի Հայերէն Թարգմանութեան Հազարհինգհարիւրամեակի, տպ. 1938, էջ 560:	15
Նարեկ, գրաբար, Գ. տպ. 1936, էջ 779:	30
» » աշխարհաբար վերածեց Թորգոմ Եղիշեկոյան, Բ. տպ. 1931, էջ 627:	30
Շարական ձայնագիր, տպ. 1913, էջ 513, (կազմուած):	300
» » ձեռագիր, տպ. 1936, էջ 1001, (կազմուած):	60
Ուղեցոյց Սուրբ Տեղեաց, Զ. տպ. 1910, էջ 415,	8
Պատմութիւն Թաւրուս, տպ. 1870, էջ 76:	2
Պատմութիւն Լեւոնիմուրայ, տպ. 1873, էջ 288:	5
Պողիկոս, զաղապարի, Թորգոմ Արքեպ. Գալակեանի, տպ. 1935, էջ 90:	10
Ս. Յարութեան Յանար և Գրիգորի Ս. Գրիգորեան, Գաթրիար վրդ. վրձնէսեան, պատմական, ճշգրտական, նկարագրական ուսումնասիրութիւն, տպ. 1946, էջ 48, (պատկերազարդ և քրտախառն):	20
Սիոն ամառիկ, Նոր շրջան, 1927 - 1946, իւրաքանչիւր տարին:	30
Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ, հայտնաւոր, տառերէն, Զ. տպ. 1928, էջ 147:	4
Սուրբ Սրկիին Սրբավայրերու ուսանողութիւններ, Մկրտիչ Եպ. Աղաւեսեանի, տպ. 1936, էջ ԺԷ + 459:	15
Տաղարան, Գ. տպ. 1907, էջ 340, (կազմուած):	30
Տեսակ գովասանաց ի վերայ ճծորհական սուրբ ուխտաւորացն Գրիգորի, երկու մաս, երկ-րորդը՝ հայտնաւոր տառերէն, ԺԲ. տպ. 1914, էջ 120:	5
Տօնացոյց, երկու հատոր, Գ. տպ. 1915, էջ 565, (կազմուած):	35
Յուշակ հայերէն ձեռագրաց Ս. Գաթրիարին Մանկունի եկեղեցւոյ Հայկաի և մասնաւորաց, Արտաւազդ Արքեպ. Սիւրբէեանի, տպ. 1935, էջ ԲԲ + 415, երկուսն:	100

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ Ս. ԱԹՈՒՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

